

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Bc. Alexandra Maslova

Lexikální vybavování u bilingvních mluvčích ruštiny a češtiny

Lexical retrieval of Russian-Czech bilingual speakers

Praha 2021

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jan Chromý, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda v první řadě poděkovala vedoucímu své práce doc. Mgr. Janu Chromému, Ph.D. za inspiraci, poskytnutou pomoc, cenné rady a konzultace, jakožto i za čas a energii, které si pro mou práci vyhradil. Dále bych ráda poděkovala všem respondentům za ochotu se zúčastnit mého předvýzkumu, který značně přispěl k formulování hlavní části mé práce. V neposlední řadě děkuji své rodině, přátelům a Ivanovi za psychickou podporu a vytvoření adekvátního zázemí, které mi umožnilo se práci věnovat.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. července 2021

Alexandra Maslova

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce je věnována lexikálnímu vybavování bilingvních mluvčích v prvním jazyce, konkrétně u rusky mluvících jedinců žijících v České republice. Cílem práce je navázat na předchozí zahraniční i české studie zaměřující se na lexikální vybavování bilingvních jedinců, které je v jejich prvním jazyce pomalejší v porovnání lexikálním vybavováním monolingvních mluvčích. V teoretické části se práce věnuje pojmům bilingvismus, lexikální deficit a jazyková dominance, a předkládá také rozbor několika aktuálních zahraničních i českých studií na téma lexikálního vybavování bilingvních mluvčích. Dále navazuje představením ruskojazyčné komunity v Česku a řečového chování této menšiny v ČR. Jádrem práce je propracovaný návrh experimentálního zkoumání, jehož součástí jsou test verbální fluence, úloha pojmenovávání obrázků a dotazníkové šetření. Předvýzkum k úloze pojmenovávání obrázků byl realizován za pomoci 243 respondentů, jejichž mateřštinou je ruský jazyk. Výstupem práce je návrh experimentu, na který mohou navazovat další výzkumy.

Klíčová slova

bilingvismus, lexikální vybavování, jazyková dominance, ruskojazyčná komunita v ČR

Abstract

The present thesis is devoted to the lexical acquisition of bilingual speakers in their first language, specifically Russian-speaking individuals living in the Czech Republic. The aim of the thesis is to follow up on previous foreign and Czech studies, focusing on the lexical acquisition of bilingual speakers. Such lexical acquisition is slower in their first language than the acquisition of comparable monolingual individuals. In the theoretical part, the thesis discusses the concepts of bilingualism, lexical deficit and language dominance, and presents an analysis of several recent foreign and Czech studies on the topic of lexical acquisition of bilingual speakers. In next part, we introduce the Russian-speaking community in the Czech Republic and the speech behaviour of this minority in the Czech Republic. The core of the thesis is a sophisticated experimental research design, which includes a verbal fluency test, a picture naming task and a questionnaire survey. The pre-survey for the picture naming task was conducted with participation of 243 respondents whose mother tongue is Russian. The output of the paper is a design of an experiment that can be followed up by further research.

Keywords

bilingualism, lexical acquisition, linguistic dominance, Russian-speaking community in the Czech Republic

Obsah

1. Úvod	8
2. Teoretická část	11
2.1 Rozmanitost pojmu „bilingvismus“	11
2.2 Zvýhodnění vs. znevýhodnění bilingvních mluvčích	12
2.3 Lexikální deficit	13
2.3.1 Výzkumné metody	16
2.4 Hodnocení míry jazykové znalosti a jazykové dominance	18
3. Dosavadní výzkum	21
3.1 Sullivan et al. (2018)	21
3.2 Baus et al. (2020)	23
3.3 Bylund et al. (2019)	25
3.4 Faroqi-Shan et al. (2021)	28
3.5 Patra et al. (2018)	30
3.6 Hamanová (2020)	32
3.7 Kříž (2020)	34
4. Čeština a ruština v kontaktu	36
4.1 Rusové a ruskojazyčná komunita v České republice	36
4.2 Řečové chování ruskojazyčné menšiny a metody jeho výzkumu	39
4.3 Východiska pro výzkumnou část	46
5. Výzkumná část	47
5.1 Metodika	50
5.1.1 Dotazníkové šetření	50
5.1.2 Verbální fluence	52
5.1.3 Pojmenovávání obrázků	55
5.2 Hypotézy vs. interpretace dat	63
6. Závěr	67
7. Literatura	69
8. Přílohy	75

Seznam použitých zkratk

L1 – mateřský jazyk (první jazyk)

L2 – druhý jazyk (první cizí jazyk)

L3 – třetí jazyk (druhý cizí jazyk)

AoA – age of acquisition (věk počátku osvojování)

HF – high frequency (pojmenování s vysokou frekvencí)

LF – low frequency (pojmenování s nízkou frekvencí)

RJMČ – ruskojazyční mluvčí češtiny

VF – verbální fluence

1. Úvod

Život imigranta v cizí zemi otevírá nespočet různých možností, avšak zároveň také klade na jedince velké nároky. Začlenění se do majoritní společnosti, hledání sociálních kontaktů, seznámení se s novou kulturou a v neposlední řadě i osvojování cizího jazyka – to jsou jen některé problémy, se kterými se cizinec setkává po přestěhování se do nové země. Počet cizinců v České republice čítal 0,6 milionu jedinců na konci roku 2019¹, jde tedy přibližně o nezanedbatelných 6 % z celkového počtu obyvatel. Spektrum etnických menšin v ČR je velmi různorodé. Jednu z nejpočetnějších cizineckých komunit tvoří Rusové (viz kapitola 4.1), která však zatím nebyla dostatečně dobře popsána v odborné literatuře. Česká republika je pro Rusy atraktivní destinace, kam přijíždí čím dál víc Rusů – a to nejen za účelem turismu, ale také kvůli studiu či za zaměstnáním – a kvůli posledním dvěma jmenovaným důvodům se zde usazují na delší (a v mnohých případech na trvalou) dobu. To ve své řadě znamená, že se zvyšuje počet bilingvních mluvčích ruštiny a češtiny, a přitom však zatím nebyla vypracována žádná metodická práce, která by se věnovala zkoumání jazykové eroze prvního jazyka bilingvních mluvčích ruštiny a češtiny.

Autorku práce, která je původem z Ruska a od roku 2012 dlouhodobě žije v ČR, k napsání této studie inspirovaly vlastní zkušenosti. Po několikaletém pozorování oboustranné interakce mezi ruštinou a češtinou se autorka rozhodla věnovat se výzkumu dané problematiky. Ve snaze rozšířit a prohloubit své poznatky, ověřit své předpoklady, a především vysvětlit hlavní paradox negativního vlivu češtiny na produkci v ruštině, předkládá tuto diplomovou práci zaměřenou na lexikální vybavování bilingvních mluvčích ruštiny a češtiny.

Bilingvismus je komplexní a dynamický jev, jehož zkoumání se hodně věnuje psycholingvistika. Nehledě na značné množství již existujících studií, lingvisté, psychologové i pedagogové stále přicházejí s novými hypotézami, které ověřují pomocí početných experimentů, využívajících metody jako dotazníkové šetření, verbální fluence, pojmenovávání obrázků a další. S průběhem času se mění i úhel pohledu na některé výzkumné problémy. Dříve se o bilingvistu hovořilo především v kontextu osvojování

---

¹ Webová stránka ČSÚ [cit. 2021-07-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-pocet-cizincu>

druhého jazyka; zkoumaly se faktory, které ovlivňují rychlost tohoto osvojování, a dopady bilingvismu na druhý jazyk bilingvního mluvčího. Nicméně v posledních několika desetiletích se psycholingvistika stále častěji zaměřuje také na zkoumání prvního jazyka bilingvních jedinců.

Hlavním záměrem této práce je ukázat, že vysoká znalost cizího jazyka (tedy češtiny) může v značné míře ovlivňovat projev bilingvního mluvčího v jeho prvním jazyce (ruštině). Předkládaná práce navazuje na zahraniční výzkumy a v neposlední řadě také na české studie od Hamanové (2020), která velmi důkladně rozpracovala toto téma v obecné rovině a představila hodnotný metodologický podklad, a Kříže (2020), který ve své disertační práci zkoumal vzájemnou interakci češtiny s jiným, velmi blízkým jazykem, konkrétně slovenštinou. Tyto dvě nové studie také posloužily jako dodatečná inspirace pro vznik předkládané práce, která doplňuje předchozí práce na toto téma a dále rozvíjí komplexnost zkoumaných problémů. Jádrem této studie je metodologická část, která představuje propracovaný návrh experimentu. Navrhovaný výzkum může nejenom potvrdit či popřít některé hypotézy spojené s lexikálním vybavováním bilingvních mluvčích ruštiny a češtiny, ale kromě toho také poskytnout nové poznatky k řečovému chování Rusů v České republice. Realizace finálního experimentu bohužel nebyla uskutečnitelná kvůli aktuální nepříznivé epidemiologické situaci, vyvolané šířením nemoci označované jako Covid-19. Nicméně se nám však podařilo za použití různých metod v online režimu realizovat předvýzkum, jehož výstupem jsou cenná data, na základě kterých formulujeme hypotézy a podrobně popisujeme experiment za použití dat z předvýzkumu.

V první, teoretické části této práce se věnujeme určení pojmu **bilingvismus** a jeho různým pojetím. Pozornost je dále věnována shrnutí dopadů bilingvismu, které se projevují jako **zvýhodnění** nebo **znevýhodnění** dvojjazyčných mluvčích. Navazovat na to budou vysvětlení pojmů důležitých pro naši práci, jako jsou **lexikální deficit**, **jazyková eroze**, **jazyková dominance** či **jazyková znalost**, a metody jejich hodnocení. Na přehled důležitých pojmů navazujeme rozsáhlou pasáží věnované kritické reflexi dosavadního výzkumu (především z posledních několika let) a také zároveň představujeme použité výzkumné metody a výsledky studií, na které předkládaná práce navazuje. Teoretickou

část zakončujeme přiblížením postavení ruskojazyčné komunity v ČR, přičemž důraz je kladen především na řečové chování její příslušníků a na metody zkoumání tohoto chování. V úvodní fázi výzkumné části této práce předkládáme přehled používaných metod, a formulujeme hypotézy. Na to navazujeme popisem metodiky předvýzkumu a jeho průběhem, s následnou prezentací získaných dat. Poté se věnujeme popisu návrhu samotného experimentu, jehož cílem je zkoumání lexikálního vybavování bilingvních mluvčích ruštiny a češtiny, s výčtem používaných testů, metodologických pokynů a interpretaci výsledků ve vztahu k hypotézám. Závěrem vyzýváme k realizaci předloženého experimentu a otestování hypotéz, jakmile to umožní protiepidemická opatření.

2. Teoretická část

2.1 Rozmanitost pojmu „bilingvismus“

V globálním kontextu moderní rozvinuté společnosti je zcela běžné používat dva či více jazyků, a snižuje se tak počet jedinců, kteří neovládají alespoň na základní úrovni některý cizí jazyk. Nehledě na to, že pojem bilingvismus je zkoumán již několik desetiletí, stále není zcela dobře pochopen, a zajímá jak lingvisty, tak i psychology a pedagogy.

Pod pojmem **bilingvní mluvčí** si většina laické populace automaticky představí jedince, který od narození (či útlého věku) vyrůstal v dvojjazyčném prostředí, a osvojoval si tak zároveň dva jazyky místo jednoho (Hamanová, 2020). Tento případ však odráží pouze užší pojetí dvojjazyčnosti. Početná řada různých konceptů a způsobů klasifikace ukazují, že bilingvismus je mnohem hlubší a komplexnější pojem, který „*zahrnuje pod sebe více typů mluvčích*“ (Hamanová, 2020: 11). Za bilingvní mluvčí lze označovat například také všechny obyvatele zemí, kde se běžně používají dva jazyky (např. Kazachstán či Švýcarsko), nebo děti v rodinách, kdy každý rodič hovoří jiným jazykem.

Osvojování více než jednoho jazyka v raném dětství se nazývá **simultánní bilingvismus**. Pojem **sekvenční bilingvismus** označuje situaci, ve které si mluvčí začal osvojovat druhý cizí jazyk (neboli „L2“), popřípadě další jazyky až po osvojení mateřského jazyka (neboli „L1“). Simultánní bilingvismus vede k více než jednomu „rodnému“ (*native*) jazyku pro jednotlivce, i když je nepochybně mnohem méně běžný než sekvenční bilingvismus (Saville-Troike, 2012). Avšak některé moderní studie zpochybňují jednoznačnost rozdělení bilingvismu na simultánní a sekvenční. Bylund et al. (2019:45) uvádí jako příklad několik faktorů, které tomu (rozdělení) mohou bránit: např. mluvčí, kteří si začali osvojovat L2 v raném věku, nemusejí bezpodmínečně dosáhnout úrovně roditelého mluvčího ve druhém jazyce. Dalším příkladem může posloužit případ simultánních bilingvních jedinců, kteří teoreticky mohou mít stejnou znalost L1 jako monolingvní mluvčí. Zároveň se ukazuje, že existují významné rozdíly mezi procesy a výsledky osvojování jazyka u dětí a dospělých. V předkládané práci bude věnována pozornost také věku osvojování jazyka (*age of acquisition*, dále též „AoA“), nicméně pokud nebude výslovně specifikováno něco jiného, předpokládáme, že pod pojmy

„jedinec“ či „mluvčí“ máme na mysli výhradně dospělé osoby. Výzkum bilingvních dětí je rozsáhlé téma, které přesahuje rozsah této diplomové práce.

Na simultánní a sekvenční bilingvismus navazuje De Groot (2015), který tyto pojmy zaměňuje za tzv. **rané a pozdní bilingvní mluvčí**, podle věku osvojování cizího jazyka. Jedinci, kteří si osvojují oba jazyky již v dětském věku (a pozorujeme u nich tedy *simultánnost*), jsou De Grootem (2015) označovány za rané mluvčí, a naopak zástupci množiny sekvenčních bilingvních mluvčích jsou označováni za pozdní mluvčí. De Groot (2015) také zavádí pojmy **vyvážený a nevyvážený bilingvní mluvčí**, a to v závislosti na míře dominance prvního jazyka.

2.2 Zvýhodnění vs. znevýhodnění bilingvních mluvčích

Bilingvismus lze za určitých podmínek vnímat jako čistě jazykový jev, ovšem kromě dopadu na jazykové stránky bilingvismus zasahuje i kognitivní schopnosti jedince. Neexistuje přitom jednotná shoda v tom, zda bilingvní jedinci jsou zvýhodnění, nebo znevýhodnění.

V tradičním pojetí je na bilingvismus nahlíženo jako nevýhodu, tedy samozřejmě v kontextu řečového chování a lexikálního vybavování jedince. Bylund et al. (2019) si kladou otázku, zda je lexikální deficit skutečně důsledkem samotného bilingvismu, a zkoumá možný vliv věku osvojování L2, který považuje za hlavní příčinu znevýhodnění bilingvních mluvčích. Zjišťuje, že bilingvismus negativně ovlivňuje lexikální přesnost i po zahrnutí proměnné věku počátku osvojování. Faroqi-Shan et al. (2021) zkoumají míru znevýhodnění bilingvních jedinců u sloves ve srovnání s podstatnými jmény a zjišťují, že znevýhodnění se silněji projevuje u pojmenovávání činností (*verb cost*). Sullivan et al. (2018) tvrdí, že dvoujazyční mluvčí jsou znevýhodnění oproti jednojazyčným při plnění úlohy pojmenovávání obrázků a u testu verbální fluence – tedy přesněji řečeno v těch situacích, kdy je nutná rychlá reakce mluvčího. Sullivan et al. (2018) ve své studii prokazuje, že monolingvní jedinci disponují větším počtem lexikálních jednotek než multilingvní, a dokládá, že bilingvní mluvčí vykazovali lepší výsledky i v testu správnosti odpovědí při pojmenovávání obrázků. Sullivan et al. (2018) také připomínají, že

problematika znevýhodňování multilingvních mluvčích se netýká pouze těch bilingvních, ale také trilingvních a více-lingvních. Trilingvní mluvčí používají každý z jazyků ještě méně než bilingvní, což ve své řadě vyvolává slabší propojení mezi konceptem a samotným slovem než u bilingvních jedinců. Na druhou stranu nepozorujeme rozdíly v počtu lexikálních jednotek a v míře plynulosti používání jazyků mezi bilingvními a trilingvními mluvčími (Sullivan et al., 2018). Na testy verbální fluence a studie s pojmenováváním obrázků navazují například také Baus et al. (2020), kteří při experimentech s bilingvními respondenty sledovali reakční časy, frekvenční efekt a efekt správnosti. Podobně jako v předchozích studiích se i v této práci projevuje znevýhodnění bilingvních jedinců, a to zejména v reakčních časech při pojmenovávání.

Naproti tomu některé studie vnímají bilingvismus jako zvýhodnění a místo termínu *bilingual cost* představují pojem *bilingual advantage*. K tomu se přiklání i Patra et al. (2018), kteří s pomocí testu verbální fluence (dále též „VF“) prokazují lepší výsledky písmenné fluence u bilingvních mluvčích. Hlavním pozitivním dopadem dvojjazyčnosti je fakt, že bilingvní mluvčí v porovnání s monolingvními mají širší slovní zásobu, která nejenom zahrnuje překlady slov z L2 do L1, ale také unikátní slova, která nemají ekvivalent (překlad) v jednom ze dvou jazyků (Faroqi-Shan et al., 2021). Jak uvádí Bylund et al. (2019: 45), bilingvní jedinci oproti monolingvním vykazují vyšší úroveň exekutivní kontroly svého jazykového projevu a umí také lépe řešit konflikty.

2.3 Lexikální deficit

Slovní zásoba bilingvních mluvčích oproti monolingvním mluvčím není rovnoměrně rozložená (v každém z jazyků), což může vést k zpomalení lexikálního vybavování u dvojjazyčných mluvčích. V tomto případě mluvíme o tzv. **lexikálním deficitu** bilingvních mluvčích. Bylund et al. (2019) o lexikálním deficitu mluví v souvislosti s rozsahem slovní zásoby a usuzuje, že dospělí bilingvní mluvčí vykazují menší rozsah slovní zásoby v každém jazyce ve srovnání s monolingvními mluvčími. Tuto hypotézu dokládá na úkolech pojmenovávání obrázků. Navíc zkoumá reakční časy a zjišťuje, že bilingvní mluvčí potřebují o něco více času na pojmenovávání objektů a na výběr vhodných lexikálních jednotek než kontrolní skupina monolingvních jedinců. Jelikož se ovšem

lexikální deficit může projevovat i v prvním jazyce dvojjazyčných mluvčích, je pro obecnou definici vhodnější používat termín **jazyková eroze/rozpad mateřského jazyka** (*L1 attrition*).

Problematika jazykové eroze se objevuje v odborné literatuře od 80. let 20. století, přičemž výrazná část studií se zaměřuje na erozi mateřského jazyka u pozdních bilingvních jedinců, tedy u těch, kteří byli zasazeni do prostředí druhého jazyka v dospělosti (Schmid, Köpke, 2017). Práce publikované na toto téma vesměs vycházejí z předpokladu, že snížení jazykových znalostí v jednom jazyce doprovází nějaký výrazný faktor (Kříž, A., 2020). Nejčastěji se uvádí nárůst vlivu L2 na L1 nebo částečnou či dokonce úplnou absenci příjmu L1 (jako příklad lze uvést ztroskotance na pustém ostrově). Příčinou jazykového deficitu však nemusí být pouze absence užívání jazyka, ale také nedostatečné pasivní přijímání jazyka – to může nastat například za situace, kdy **monolingvní jedinec žije v cizí zemi** (tomu se dále budeme věnovat i ve výzkumné části této práce, a to zejména v části pojednávající o návrhu našeho výzkumu – viz kapitola 5).

Je velmi problematické určit, v jaké míře se jednotlivé faktory podílí na lexikálním deficitu. Naprostá většina bilingvních mluvčích je vystavena jak silnému vlivu L2, tak zároveň i nedostačujícímu příjmu L1, a je tedy obtížné nejen rozlišovat hranici těchto vlivů, ale také je adekvátně změřit. Na jazykovou erozi mohou samozřejmě působit i jiné vlivy, jako je sociální postavení, mentální nastavení jedince, poměr užívání obou dvou jazyků apod. Je nutné také zmínit, že jazyk není nikdy osvojen dokonale a utváří se v průběhu celého života vlivem mnoha faktorů, Kříž (2020) tedy na jazykovou erozi nahlíží spíše jako na **dynamický proces**. Rozpracovává několik hypotéz s možnými faktory, které ovlivňují jazykovou erozi a pohlíží na ně jako na komplexní soubor vlivů, u kterých lze jen obtížně měřit jejich důležitost. Řadí mezi ně délku pobytu jedince v prostředí druhého jazyka, míru kontaktu s mateřským jazykem, vzdělání a postoje mluvčího, tedy jeho touhu být zapojen do komunity jedinců užívajících L2 (a samozřejmě obdobně i míra zapojení do komunity mluvčích L1). Mezi další faktory, které mohou ovlivňovat jazykovou erozi, se řadí především dále AoA u L2 – tedy **věk**, ve kterém je jedinec vystaven poprvé L2. Poměrně jednoznačně lze říci, že čím nižší je věk, kdy se jedinec dostane do kontaktu s L2, tím náchylnější je jeho L1 k jazykové erozi. Podle Kříže (2020),

zejména tedy u dětských migrantů, lze pozorovat výraznější jazykovou ztrátu. Tito mluvčí si nedostatečně osvojí L1 v kritickém období života, jejich mateřský jazyk pak postrádá stabilitu a v případě, že dochází ke snižování přijímání prvního jazyka, dochází k jazykové ztrátě. Avšak Schmid a Köpke (2017) předpokládají, že jazykovou erozi je možné vnímat však pouze u dospělých migrantů – u dětí nelze mluvit o erozi, neboť jejich L1 ještě není dokonale osvojen.

Schmid a Köpke (2009) nahlíží na problematiku jazykové eroze komplexně. Chybějící input L1 autorky označují jako „*interně vyvolanou jazykovou změnu*“². Termín jazykové eroze používají pro případy, kdy jedinec postrádá příjem i možnost užívání L1 a zároveň je vystaven silnému působení L2. Schmid a Köpke (2009) pracují se širokým vnímáním pojmu jazyková eroze; označují jím široké spektrum změn nastávajících u bilingvních mluvčích a odmítají rozlišování trvalých a dočasných změn u L1, kdy je podle nich téměř nemožné prokázat hranici mezi těmito změnami a faktory, které je ovlivňují. Autorky předpokládají, že L2 může mít vliv na L1 jak krátkodobý, tak i trvalý, a je třeba brát toto v úvahu při posuzování lexikálního projevu bilingvních mluvčích. Bilingvní mluvčí se liší od monolingvních v mnoha směrech, a to nejen z pohledu sekundárního („slabého“) jazyka, ale také z pohledu znalosti dominantního. Tyto odlišnosti lze pozorovat ve všech úrovních jazykového rozvoje bilingvních jedinců, a sice jako důsledek vzájemného ovlivňování mezi dvěma jazyky. Výzkum Schmid a Köpke (2017) ukazuje, že u bilingvních (či obecně multilingvních) mluvčích **se jednotlivé jazyky nenachází v izolaci, ale jsou vzájemně velmi úzce propojeny a probíhá mezi nimi neustálá vzájemná interakce.**

Je nezbytné také zmínit, že přirozeně k výraznější erozi bude docházet u příbuzných jazyků, jak také ukázal Kříž (2020). Studie o jazykové erozi u dvou tak podobných jazyků, jako je čeština a slovenština, nebyly uveřejněny až do publikace práce Kříže (2020), a přitom právě takto blízké jazyky lépe pomůžou pochopit mechanismy, které vedou k jazykové erozi. Kříž (2020) předpokládá, že čím více rodilí mluvčí slovenštiny užívají češtinu (a čím méně slovenštinu), tím více se u nich bude projevovat jazyková eroze. Ve svém výzkumu zjistil, že u Slováků v ČR lze pozorovat známky

---

² „[...] internally induced language change” (Schmidt, Köpke, 2009)

jazykové eroze, jelikož zpracovávají slova v L1 pomaleji než je zpracovávají monolingvní mluvčí na Slovensku. Tuto erozi však zaznamenal pouze u těch mluvčích, kteří žijí v ČR více než 10 let.

2.3.1 Výzkumné metody

V této podkapitole představíme vybrané metody, které se používají pro zkoumání lexikálního deficitu. Jak již bylo zmíněno výše, dopady bilingvismu pozorujeme především na jazykové stránce, ale je nezbytné ovšem vnímat bilingvismus i v jiných, nejazykových kontextech, například jeho vliv na kognitivní schopnosti sledovaných jedinců (Bialystok, Barac, 2019). Proto výzkum, který si klade za cíl zkoumání vlivu cizího jazyka na jazyk mateřský, často využívá metody z jiných disciplín, především tedy z psychologie.

Jedna z nejčastěji používaných metod je **test verbální fluence** (*verbal fluency task*). Participantů u testu verbální fluence mají za úkol vyjmenovat co nejvíce položek, které patří do zadané kategorie, přičemž během stanoveného času (zpravidla 1 minuta). Příkladem takové kategorie může být *zelenina, ovoce, barva*. Tento druh testu VF se nazývá **sémantická fluence**. Druhý typ, **písmenná fluence**, je založen na stejném principu, avšak účastníci vyjmenovávají slova začínající na jedno konkrétní písmeno. Odpovědi se nahrávají, a všechna slova, která patří do zadané kategorie, se počítají jako správné odpovědi a patří do výsledného skóre (Schmid, Köpke, 2009: 215).

Test VF se používá k měření rychlosti lexikálního vyhledávání. Dříve byl tento typ testu často aplikován v neuropsychologii pro hodnocení lexikálního výkonu při afázii, demenci a k posouzení účinků stárnutí u jednojazyčných a dvojjazyčných mluvčích (Schmid, Köpke, 2009: 215). Zároveň však Schmid a Köpke (2009: 215) dodávají, že v kontextu zkoumání multilingvismu „by měly výsledky testu verbální fluence odrážet *dominanci jednotlivých jazyků mluvčího*“³.

---

³ „[...] the verbal fluency task is assumed to reflect the dominance pattern of the languages.“ (Schmidt, Köpke, 2009: 215)

Další používanou výzkumnou metodou je **úloha pojmenování obrázků** (*picture naming task*). Při plnění této úlohy cílem účastníků je pojmenovávat co nejrychleji obrázky, které se zobrazují na monitoru. Pomocí úlohy pojmenování obrázků se měří rychlost lexikálního vybavování (stejně jako u VF). Hodnotí se u dané úlohy správnost pojmenování, kromě toho se měří reakční časy odpovědí. Schmid a Köpke (2009: 217) vyjmenovaly tři kroky procesu pojmenování obrázků:

1. „*analýza strukturálních charakteristik obrázků,*
2. *aktivace této sémantické reprezentace,*
3. *aktivace odpovídající fonologické reprezentace.*“⁴

Analýza reakčních času pojmenování obrázků slouží také ke zkoumání **frekvenčního a kognátového efektu** (Schmid, Köpke, 2009: 218). Frekvenční efekt se projevuje kratším reakčním časem, jelikož pojmenování s vysokou frekvencí jsou dostupnější. Pro vysvětlení podstaty kognátového efektu nejdříve na tomto místě objasníme význam pojmu **kognát**. Dle definice Fernández a Cairns (2014: 175) pod pojmem kognát rozumíme „*páry slov jako **rico** a **rich** ve španělštině a angličtině, které nesdílejí pouze sémantickou reprezentaci, ale rovněž mají stejný kmen a jsou si velmi podobné fonologicky*“. Lze předpokládat, že u vybavování kognátových slov budou reakční časy nižší než u nekognátů, jelikož jejich zvuková podoba pomůže usnadnit lexikální vybavování.

Poslední metodou, kterou v této části zmíníme, je **spontánní mluvený projev**, kterou popisují ve své studii Schmid a Köpke (2009: 221). Dle názoru autorek se však jedná o kontroverzní metodu, která se může minout účinkem. Při spontánním mluveném projevu lze pozorovat přirozený projev a interakci dvou jazyků; zejména tedy vliv L2 na L1 při vybavování slov. Na druhou stranu je ovšem nezbytné mít na paměti i jiné faktory, které mohou ovlivňovat mluvený projev jedince v každém okamžiku, a zkreslovat představu o síle vlivu L2 v čisté podobě.

---

⁴ „[...] (1) analysis of the structural characteristics of the object or the picture; (2) activation of the semantic representation; (3) activation of the corresponding phonological representation.“ (Schmidt, Köpke 2009: 217)

2.4 Hodnocení míry jazykové znalosti a jazykové dominance

V předchozím oddílu kapitoly jsme představili metody, s jejichž pomocí lze zkoumat lexikální deficit. Pro náš výzkum, který bude navrhován dále ve výzkumné části, je nezbytné znát metody, kterými se měří **úroveň jazykové dominance a jazykové znalosti**. Dřív než však popíšeme způsoby měření, je třeba zmínit aspekty bilingvismu, které v souvislosti s danou problematikou hodnotíme. Mezi ně řadíme např. jazykovou dominanci, znalost, schopnost, použití, expozici a zkušenosti. Některé z těchto termínů se však navzájem zaměňují, a proto považujeme za nezbytné každý z termínů alespoň krátce vysvětlit.

Pojem **jazyková dominance** (*language dominance*) zpravidla užíváme u jedinců, kteří ovládají na stejné úrovni dva či více jazyků. Dominantní jazyk je ten, ve kterém jsou pro mluvčího procesy mluvení, poslechu, čtení a psaní přirozenější⁵ (Peña et al., 2021). Jazyková dominance se může měnit v průběhu života v závislosti na prostředí, v němž se jedinec nachází (např. země, ve které žije), či na jazyku, kterým hovoří jeho partner/partnerka apod. V různých obdobích života bilingvního mluvčího se tak určitý jazyk může z L1 stát L2, a posléze se opět změnit na L1. Speciálním příkladem jsou bilingvní mluvčí, u kterých se dominantní jazyk může měnit v průběhu jednoho dne, v závislosti na prostředí, ve kterém se zrovna nacházejí (např. rodina vs. zaměstnání). Na rozdíl od jazykové dominance se termín **jazyková znalost** (*language proficiency*) používá k určení míry ovládnutí jazyka (Peña et al., 2021). Ačkoli termíny jazykové dominance a znalostí spolu úzce souvisí, nemusí to znamenat, že míra jazykové znalosti v dominantním jazyce bude vysoká. Bilingvní mluvčí může mít nízkou míru jazykových schopností v obou svých jazycích a velký vliv na to mají další faktory, jako například obecně úroveň vzdělání. Poměrně často se termín „jazyková znalost“ zaměňuje pojmem **jazyková schopnost** (*language ability*). Jazykovou schopnosti nedisponují mluvčí všichni ve stejné míře – například vývojové poruchy dětí mohou negativně ovlivňovat schopnost učit se nový jazyk (Peña et al., 2021). Mezi další pojmy související s danou výzkumnou

---

⁵ „The dominant language is usually the one in which a person may feel more comfortable speaking, listening, reading, and writing.“ (Peña et al., 2021: 88)

oblastí řadíme například: **vystavení jazyku** (*language exposure*), **používání jazyka** (*language use*) a **jazyková zkušenost** (*language experience*).

Přímé a nepřímé metody hodnocení

Jak uvádí Peña et al. (2021: 90), „zjišťování míry jazykové dominance a jazykových znalostí může probíhat pomocí přímých a nepřímých metod.“⁶ Oba tyto způsoby hodnocení mají své výhody a nevýhody, čemu se v následujících pasážích budeme věnovat podrobněji.

Indirect measures, což lze volně přeložit jako **nepřímé metody hodnocení** (či měření), zahrnují jakýsi přehled o zkušenostech anebo pracují ve významné míře s kontextem. Oproti tomu *direct measures* – tedy **přímé metody hodnocení** – jsou ty, které se opírají o bázi v podobě stanovených norem nebo standardů. Početné množství výzkumů (např. Baus, 2020, Patra, 2019) a další o bilingvním znevýhodnění pracují s dotazníkem, tj. přímou metodou – a to k získání informace o základních údajích o respondentech, historii osvojování jazyka a jejich celkovému „jazykovému pozadí“ (*background*). Takovýto dotazník využíváme i v předkládané práci. Nespornou výhodou je to, že je efektivní a poměrně jednoduchý na zpracování pro výzkumníka. Na druhou stranu však zaznamenává jen omezený počet informací stanovených předem. Je také obtížné vytvořit všechny otázky, které by mohly podchytit veškerou relevantní informaci o respondentech. Naproti tomu stojí nepřímá metoda, která zaznamenává otevřené odpovědi účastníků, a její analýza je tak časově náročnější, ovšem na druhou stranu přináší také širší spektrum výsledků. Obě jmenované metody lze také navzájem kombinovat (Peña et al., 2021).

Neexistuje univerzální odpověď na otázku, který dotazník je lépe použitelný ke zjištění míry jazykové znalosti a jazykové dominance. „*Bilingualism je komplexní pojetí a žádná metoda nemůže adekvátně zachytit více jeho dimenzí.*“⁷ (Luk, Bialystok, 2013)

---

⁶ „Language dominance and proficiency can be quantified using indirect and direct measures.“ (Peña et al., 2021: 90)

⁷ „Bilingualism is complex, and no single measure can adequately capture its multiple dimensions.“ (Luk & Bialystok, 2013)

Lze tedy souhlasit s Peňou et al. (2021: 90), kteří označují bilingvismus za kontinuum, a proto je nutné pečlivě zvážit a odůvodnit použití té či oné metody.

3. Dosavadní výzkum

Cílem této kapitoly je kritická reflexe vybraných studií z poslední doby, jež se věnují zkoumání lexikálního vybavování bilingvních mluvčích. Přehled použitých metod, vzorků respondentů a výsledků experimentů využijeme ve výzkumné části naší práce. Předmětem předkládaného výzkumu je studie lexikálního vybavování bilingvních mluvčích v jejich prvním (mateřském) jazyce, a proto se pracím na toto téma budeme věnovat detailněji. Výzkumy věnované problematice druhého jazyka bilingvních jedinců nejsou pro výzkumnou část této práce natolik relevantní, proto v této kapitole nebudou představeny. Předkládáme nyní čtenáři výběr pěti cizojazyčných a dvou českých studií z posledních tří let, které poskytují současný pohled na problematiku úzce související s naším zkoumaným problémem.

3.1 Sullivan et al. (2018)

Tato studie si klade za cíl odpovědět na otázku, proč je lexikální vybavování bilingvních mluvčích pomalejší než u monolingvních mluvčích. Autoři předpokládají, že k vysvětlení tohoto jevu mohou přispět dvě hypotézy: *frequency-lag hypothesis* a *competition hypothesis*.

Frequency-lag hypothesis znamená v podstatě to samé, co Gollan et al. (2005) nazýval „*Weaker link hypothesis*“, což lze volně přeložit do češtiny jako **hypotéza slabších propojení**. Tato hypotéza vysvětluje pomalejší lexikální vybavování bilingvních mluvčích tím, že dvojjazyčný jedinec používá slova z každého jazyka ne tak často jako monolingvní jedinec, a tím pádem spojení mezi konceptem a samotným slovem je méně automatické a „slabší“. Hypotéza objasňuje pomalejší lexikální vybavování především z hlediska **jazykových zkušeností**. Oproti tomu *competition hypothesis*, tedy **hypotéza soutěžních jazyků**, klade důraz na **kognitivní zkušenosti**. Dle této hypotézy jsou oba jazyky již zapojeny do podvědomí dvojjazyčného jedince. Kvůli tomu, že mluvčí musí vybírat mezi dvěma kódy, dva jazyky spolu v aktivaci soupeří. Z tohoto důvodu mluvčí potřebuje více času na to, aby se mu vybavila vhodná lexikální jednotka. Sullivan et al. (2018) zde považují „*identifikace zdroje rozdílů v lexikálním vybavování za zásadní*

*pro pochopení základního mechanismu kognitivních rozdílů způsobených dvojjazyčností.*⁸

Sullivan et al. (2018) zde zmiňují, že obě hypotézy sice pohlíží stejně na znevýhodnění u bilingvních mluvčích, liší se však v případě trilingvních mluvčích. Trilingvní mluvčí používají každý z jazyků méně než bilingvní, což v důsledku vyvolává slabší propojení než u dvojjazyčných jedinců, a je to v souladu s hypotézou slabších propojení. Nicméně vícejazyční mluvčí řeší silnější konflikt při výběru kódu a tento proces je stejný pro bilingvní a trilingvní jedince. Autoři dále předpokládají, že výsledky experimentu potvrdí pouze jednu z hypotéz, přičemž empirické vyhodnocení těchto dvou hypotéz vyžaduje zařazení dodatečných dvou faktorů, které ovlivňují rychlost pojmenování obrázků: **frekvence slov a věk.**

V rámci výzkumu plnilo 200 účastníků **úlohu pojmenování obrázků.** Participantů se lišili nejen podle věku, ale také podle toho, zda to jsou monolingvní, bilingvní nebo trilingvní mluvčí:

1. 106 dospělých v mladém věku (40 monolingvních, 44 bilingvních a 33 trilingvních mluvčích),
2. 94 dospělých ve starším věku (52 monolingvních, 20 bilingvních a 22 trilingvních mluvčích).

Monolingvní skupinu tvořili rodilí mluvčí angličtiny. Mezi L2 a druhým cizím jazykem (neboli „L3“) multilingvních mluvčích se objevovalo značné množství jazyků bez nadměrného zastoupení jednoho jazyka. Všichni bilingvní a trilingvní mluvčí vykazovali vysokou míru plynulosti a používání všech jejich jazyků. Soubor 132 černobílých obrázků obsahoval 66 pojmenování s vysokou frekvencí, tedy *high frequency* (dále též „HF“), a 66 pojmenování s *low frequency*, tedy nízkou frekvencí (dále též „LF“). Úkolem účastníků bylo co nejrychleji pojmenovat to, co viděli na obrazovce. Respondenti pojmenovávali obrázky v angličtině.

---

⁸ „Identifying the source of differences in lexical retrieval is essential to understanding the mechanism underlying cognitive differences attributable to bilingualism“ (Sullivan et al., 2018: 2)

Výsledky experimentu ukázaly, že starší respondenti mají větší rozsah slovní zásoby než mladší, stejně tak monolingvní mluvčí disponují větším počtem lexikálních jednotek v porovnání s multilingvními jedinci (neobjevil se zde rozdíl ve výsledcích bilingvních a trilingvních mluvčích). Z hlediska správnosti pojmenování, monolingvní mluvčí vykazovali statisticky významně lepší výsledky oproti bilingvním a trilingvním mluvčím, a skupina mladších respondentů byla statisticky významně lepší přesněji než skupina starších účastníků. Efekt **frekvence slova** se projevil ve výsledcích všech skupin nejednoznačně: jak mladší, tak starší respondenti s větší mírou správnosti pojmenovávali slova s vysokou frekvencí, a silnější efekt byl zde pozorován u mladších účastníků. Co se týče jazykových skupin, frekvenční efekt se neprojevil u monolingvních respondentů, ale bilingvní a trilingvní mluvčí vykazovali lepší výsledky u pojmenování s vysokou frekvencí (než u pojmenování s LF). Analýza reakčních času ukázala především rozdíl u věkových skupin: mladší účastníci pojmenovávali obrázky rychleji než starší. Skupina monolingvních mluvčích byla rychlejší než dvě další (bilingvní a trilingvní), které se od sebe u tohoto parametru nelišily.

Sullivan et al. (2018) závěrem přiznávají, že otázka, zda je znevýhodnění multilingvních mluvčích zapříčiněno jazykovými nebo kognitivními procesy, zůstala nezodpovězenou. Výsledky realizovaného výzkumu svědčí o tom, že obě hypotézy mohou být příčinou těchto procesů.

3.2 Baus et al. (2020)

Na Sullivana et al. (2018) navazují Baus et al. (2020), kteří si za cíl stanovili přímo prozkoumání **dynamiky řečového znevýhodnění bilingvních mluvčích**, kdy porovnávali odpovědi respondentů u pojmenování obrázků, a to u tří skupin účastníků. Studie se zúčastnilo 70 respondentů z řad vysokoškolských studentů, kteří byli rozčleněni podle znalosti španělštiny. Ovšem kvůli technickým problémům v průběhu experimentu byl zahrnut do analýzy poměrně úzký vzorek 53 odpovědí, a to od následujících účastníků:

1. 17 monolingvních mluvčích španělštiny,
2. 17 bilingvních mluvčích španělštiny a baskičtiny, jejichž mateřštinou je španělština (tedy L1 bilingvní mluvčí),
3. 19 bilingvních mluvčích baskičtiny a španělštiny, jejichž mateřštinou je baskičtina (L2 bilingvní mluvčí).

V průběhu experimentu byli studenti připojeni k EEG přístroji, který zachycoval jejich **kognitivní evokované potenciály** (*ERP*)⁹; a navíc byly sledovány tzv. **reakční časy**, které studenti potřebovali k zodpovězení otázky (*naming latencies*). Pro zjištění míry znevýhodnění (a to jak lexikálního, tak post-lexikálního) u skupin dvojjazyčných účastníků byla používána metoda **pojmenovávání obrázků s opakováními** (participanti pojmenovávali obrázky třikrát). Studentům bylo předloženo postupně 64 kreslených obrázků z kategorií *části lidského těla*, *zvířata*, *nábytek* a dalších, z nichž polovinu tvořily názvy s nízkou frekvencí a druhou polovinu názvy s vysokou frekvencí. Účastníci pojmenovávali obrázky ve španělštině. V analýze výsledků se pracovalo s **frekvenčním efektem** (*frequency effect*) a s **efektem správnosti** (*correctness effect*).

Baus et al. (2020) předpokládali, že frekvenční efekt bude vyšší u bilingvních mluvčích, a to především u druhého jazyka (což odpovídá předchozím studiím). Dále byl zkoumán rozsah dvojjazyčného znevýhodnění v průběhu pojmenování, správnost odpovědí a početnost chyb, a to ve stejných časových úsecích, v nichž byla přítomněna lexikální frekvence. Autoři analyzovali rozdíly v kognitivních evokovaných potenciálech (EPR) mezi pojmenováváním vysoce frekventovaných a málo frekventovaných obrázků a napříč opakováními. Zároveň porovnávali tyto rozdíly mezi jednotlivými skupinami participantů.

Výsledky experimentu potvrdily hypotézy autorů. Podobně jako v předchozích studiích se i zde projevil rozdíl v čase pojmenování obrázků mezi monolingvními a bilingvními respondenty. Monolingvní mluvčí pojmenovávali obrázky rychleji, obě skupiny bilingvních mluvčích pojmenovávali obrázky stejně rychle. Zároveň se projevil

---

⁹ event-related potentials

frekvenční efekt – vysoce frekventovaná slova byla pojmenována rychleji a přesněji než slova s nízkou frekvencí, a to ve všech třech skupinách. S opakováním obrázků se efekt frekvence snižoval. U bilingvních skupin byl frekvenční efekt menší, ovšem zcela nevymizel. Mezi skupinami se projeví i rozdíly v kognitivních evokovaných potenciálech. Efekt frekvence slova se v nich projevil u monolingvních mluvčích rychleji než u obou skupin bilingvních mluvčích (zhruba v časovém intervalu 200–300 ms po prezentaci obrázku).

3.3 Bylund et al. (2019)

V této studii autoři si navíc kladou otázku, zda je **lexikální deficit** skutečně důsledkem samotného bilingvismu, nebo zda existuje potenciální **vliv věku osvojování L2**, který je zde považován za hlavní determinant lexikálního vývoje bilingvního jedince.

Bylund et al. (2019: 46) implementují neobvyklý metodický design pro zkoumání popsané problematiky: „*testuje se zde znalost slovní zásoby a lexikální zpracování v jedinečném vzorku mluvčích, kdy se vzájemně prolínají proměnné monolingvismus vs. bilingvismus a L1 vs. L2.*”¹⁰ V tomto modelu byli bilingvní mluvčí rozděleni na skupinu **simultánních** (mluvčí, kteří se oba jazyky učili přibližně ve stejné době) a **sekvenčních** (akvizice jazyku L2 započala až po osvojení L1) mluvčích, čímž byl zcela oddělen status jazyku L2 od bilingvismu. To je posun oproti předešlým pracím na toto téma, ve kterých byl status L2 vždy neoddělitelně zahrnutý do modelů, a to autorům poskytuje prostor pro zhodnocení přímého efektu lexikálního deficitu na samotný bilingvismus. Autoři předpokládali, že „*v případě, že lexikální deficit vzniká jako přímý důsledek samotného bilingvismu, měl by se tento deficit prokázat jako hlavní samostatný efekt bilingvismu. Na*

---

¹⁰ „We test vocabulary knowledge and lexical processing in an unprecedented constellation of speakers where the variables of monolingualism vs. bilingualism and L1 vs. L2 have been fully crossed.” (Bylund et al., 2019: 46)

*druhou stranu, odlišné výsledky mohou indikovat interakci bilingvismu s věkem počátku osvojování.*¹¹

Experimentu se zúčastnilo 80 dospělých mluvčích žijících ve Švédsku. Participanti byli rovnoměrně rozděleni do následujících čtyř skupin:

1. **L1 monolingvní osoby** – tito účastníci se narodili ve Švédsku, švédštinu si osvojovali od narození jako jediný jazyk od rodičů, kteří jsou také rodilými mluvčími švédského jazyka. Průměrný věk účastníků této skupiny činil 29,8 let.
2. **L1 bilingvní osoby** – účastníci této skupiny měli jednoho španělsky mluvícího rodiče a druhého, švédsky mluvícího rodiče. Oba dva tyto jazyky si participanti osvojovali od narození a aktivně je používali. Průměrný věk účastníků v této skupině tvořil 32,2 let.
3. **L2 monolingvní osoby** – tuto skupinu tvořili jedinci narození v latinskoamerických zemích a později adoptovaní do švédských rodin ve věku od 3 do 7 let. Přestože španělština byla jejich L1, krátce po přestěhování do Švédska pozbyli její znalosti a zcela ji pro běžnou komunikaci nahradili švédštinou. Tito respondenti uvedli, že používají pouze švédský jazyk v každodenním životě. Průměrná délka jejich pobytu ve Švédsku tvořila 29,0 let. Průměrný věk účastníků této skupiny byl 33,7 let.
4. **L2 bilingvní osoby** – účastníky poslední skupiny byli jednotlivci narození rovněž v latinskoamerických zemích, ale do Švédska imigrovali spolu se svými rodiči (resp. rodinami) ve věku 3 až 8 let. V tomto věku si začali osvojovat švédštinu, avšak nepřestali používat španělštinu. Respondenti strávili ve Švédsku v průměru 26,7 let. V každodenním životě používali jak španělštinu, tak švédštinu. Průměrný věk účastníků této skupiny byl 28,8 let.

---

¹¹ „If bilingualism alone is responsible for producing the lexical deficit, this should be manifested in the current design as a standalone main effect of the factor of bilingualism, whereas the opposite would hold should AoA be the driving factor behind said deficit. However, more nuanced outcomes may also be attested, manifested as an interaction between, or a confluence of, bilingualism and AoA.” (Bylund et al., 2019: 46)

Všichni participantů se učili angličtinu jako povinný cizí jazyk ve škole. V každodenní komunikaci však používali pouze švédštinu (a v případě L2 bilingvních jedinců španělštinu).

Experiment se skládal ze dvou částí, a sice **úlohy pojmenovávání obrázků** a **úlohy detekce slova**. V první části účastníci postupně pojmenovávali 60 obrázků, které se promítaly na obrazovku v určitém pořadí. Cílem respondentů bylo pojmenovat obrázky co nejrychleji. Odpovědi byly nahrávány, následně byla analyzována míra správnosti a reakční časy. Druhá část, úloha detekce slova, byla použita k posouzení receptivních lexikálních znalostí respondentů. Tento test se skládal ze 160 položek, z nichž polovinu tvořila *pseudoslova*¹². Cílem účastníků bylo uvést, zda zobrazené na obrazovce slovo je skutečně švédské či ne. Stejně jako v první části, u odpovědí byly analyzovány míra správnosti a reakční časy.

Výsledky potvrdily závěry předchozích studií a toto téma (např. Luk, Bialystok, 2013). Ukázaly, že bilingvismus má vliv na lexikální přesnost dokonce tehdy, kdy je brán v potaz efekt proměnné *věku počátku osvojování*. Zároveň však Bylund et al. (2019) našli ve výsledcích podporu pro svůj předpoklad, že věk počátku osvojování signifikantně ovlivňuje celkový projev, jakožto i rychlost pojmenovávání. Z výsledků lze tedy vyvodit, že tzv. **lexikální deficit bilingvních mluvčích není zapříčiněn bilingvismem** jako takovým, ale je **do značné míry způsoben také věkem**, ve kterém se účastníci výzkumu dostali do kontaktu s druhým jazykem. Studie tedy ukazuje, že závěry předešlých výzkumů, které prokazovaly, že bilingvismus není rozhodná proměnná, jsou opodstatněné, a to nejen při interpretaci kognitivních změn při používání více jazyků, ale také obecně při celkovém jazykovém projevu. Závěrem autoři zmiňují potřebu dalšího výzkumu na toto téma se zaměřením na věk počátku osvojování L2, s důrazem na zpřesnění efektů lexikálního deficitu mluvčího a propojení s dalšími studiemi na téma bilingvismu. Tradiční pojetí bilingvismu jako nevýhody je nutné vnímat v souvislosti s věkem respondentů, jenž může být rozhodujícím činitelem v lexikálním rozvoji jedince.

---

¹² uměle vytvořená slova, která nemají svůj vlastní lexikální význam

3.4 Faroqi-Shan et al. (2021)

Tato studie, obdobně jako předchozí jmenované, zkoumá znevýhodnění bilingvních mluvčích v porovnání s monolingvními mluvčími. Zatímco předchozí výzkumy zaměřené na zpomalení lexikálního vybavování bilingvních mluvčích pracovaly především s podstatnými jmény u úlohy pojmenovávání obrázků, v této práci se autoři zaměřují na slovesa a podstatná jména.

Několik studií (např. Haman et al., 2017) v minulosti prokázalo, že bilingvní mluvčí disponují v obou jazycích menším počtem ekvivalentů u verb než u substantiv. Tyto rozdíly mezi podstatnými jmény a slovesy ukazují potřebu lepšího porozumění toho, **jak** (a pokud vůbec) **lexikální kategorie slov ovlivňují bilingvní lexikální uspořádání**. Cílem studie Faroqi-Shan et al. (2021) bylo zachytit způsob, jakým si bilingvní mluvčí vybavují slovesa, a zároveň otestovat hypotézy vztahující se k tzv. „*bilingual cost*“ (tedy to, co jiné studie (např. Hamanová, 2020) nazývají „*bilingvní znevýhodnění*“). Práce zkoumá výběr sloves a podstatných jmen při pojmenovávání obrázků u anglicko-španělských bilingvních mluvčích. Výzkum se skládal ze dvou experimentů.

V prvním experimentu si autoři kladou otázku, zda se vůbec liší výběr sloves a podstatných jmen u obou sledovaných skupin. K otestování použili jak kvalitativní analýzu (pro zkoumání vlivu psycholingvistických proměnných), tak kvantitativní analýzu (kde bylo porovnáno „*lexikální znevýhodnění u substantiv a verb*“¹³). Autoři také předpokládali, že rychlost pojmenovávání substantiv je ovlivněna jejich frekvencí.

Experimentu se zúčastnilo celkem 20 bilingvních mluvčích (o věkovém průměru 20 let) španělštiny a angličtiny z řad studentů (přičemž všichni účastníci přišli do kontaktu s oběma jazyky ještě před dovršením 11. roku života). Dominantním jazykem respondentů byla angličtina. Studentům byly postupně předkládány černobílé kreslené obrázky s 520 objekty a 275 činnostmi, přičemž po každém bloku 50 obrázků následovala krátká přestávka. Participantů měli za úkol pojmenovat každý obrázek jedním slovem co nejrychleji a nejpresněji.

---

¹³ „magnitude of bilingual verb versus noun cost“ (Faroqi-Shan et al., 2021: 3)

Výsledky experimentu ukázaly, že u rychlosti pojmenovávání podstatných jmen se projevoval **efekt délky slov**, kdežto u sloves nebyl tento efekt pozorován (na rozdíl od projevu monolingvních mluvčích). Autoři dále zjistili výraznou korelaci mezi jazykovou skupinou a typem slov. Bilingvní jedinci byli pomalejší než monolingvní jedinci, a to jak u objektů, tak u činností, což poukazuje na již zmíněný *bilingual cost*. Činnosti byly také pojmenovávány pomaleji než objekty, což ukazuje na *verb cost*. Při porovnání jazyků byly odpovědi ve španělštině (tedy L2) signifikantně pomalejší než v angličtině.

Druhý experiment si kladl za cíl osvětlit důvody menšího zpoždění bilingvních mluvčích u sloves. Faroqi-Shan et al. (2021) vyslovili hypotézu, že u sloves je běžnější **mezijazyková interference** a slabší vliv frekvenčního efektu. Motivací pro uskutečnění druhého experimentu bylo lepší pochopení výsledků prvního experimentu, a také srovnání lexikálních kategorií mezi L1 a L2 (a tedy nikoliv mezi bilingvními a monolingvními mluvčími). Byla vybrána nová skupina 20 respondentů s věkovým průměrem 21 let, se španělštinou jako mateřským jazykem, a s angličtinou jako L2 (přičemž všichni účastníci přišli do kontaktu s angličtinou ještě před 12. rokem života). Nicméně během experimentu všichni účastníci reagovali lépe v L2 než v L1. To ukázaly i pohovory v obou jazycích na téma „*Jak vypadá vaše běžné pondělí?*“ a online test ze znalosti jazyka.

Pro účely experimentu autoři vybrali celkem 194 obrázků: 100 obrázků s objekty (50 s HF a 50 z LF) a 94 obrázků znázorňujících nějakou činnost. Účastníci byli zkoumáni individuálně ve dvou fázích. V první fázi se měřila úroveň jazykových znalostí a pojmenovávání obrázků v jednom jazyce. Druhá fáze zahrnovala pojmenovávání ve druhém jazyce a úkoly na překlad, ve kterých měli účastníci překládat španělská slova do angličtiny co nejrychleji (a nejpřesněji).

Výsledky úlohy pojmenovávání obrázků ukázaly, že slovesa se mluvčím vybavovaly pomaleji než podstatná jména, kromě toho byli respondenti rychlejší v angličtině (L2), než ve španělštině (L1). Výsledky druhého úkolu potvrdily předpoklad, že překlad podstatných jmen trval účastníkům déle než překlad sloves. S pomocí lineární regrese autoři také dokázali, že rychlost překladu nezávisí na jiných proměnných, než na lexikální kategorii slov. Nebyla tu také nalezena kolinearita mezi frekvencí a překladem. Experiment také potvrdil, že efekty frekvence jsou nižší u sloves než u podstatných jmen,

a že rychlost pojmenování má pozitivní korelaci s přeložitelností. Z rychlejší odezvy respondentů u překladu sloves Farooqi-Shan et al. (2021) vyvozují, že slovesa jsou snadněji přeložitelná do jiných jazyků, v porovnání s podstatnými jmény. Obě hypotézy autorů tak byly potvrzeny. Ukázaly jednak klíčové rozdíly v rychlosti projevu mezi slovesy a podstatnými jmény, a také podpořily domněnku, že experimenty zkoumající frekvenční zpoždění je více aplikovatelné pro podstatná jména než pro slovesa.

3.5 Patra et al. (2018)

Tato studie, v rozporu s předchozími uvedenými studiemi, vychází z předpokladu, že **bilingvní mluvčí mohou mít výhodu oproti monolingvním**. Oproti jiným studiím popsaným v předchozích kapitolách Patra et al. (2018) také jako jediný pracuje s **testem verbální fluence**.

Vzorek účastníků se skládal z 50 osob: 25 monolingvních mluvčích angličtiny a 25 bilingvních mluvčích bengálštiny a angličtiny. Všichni dvoujazyční participanti byli narozeni v bengálsky mluvící části Indie, avšak poté se přestěhovali do Velké Británie. Bilingvní účastníci mluvili plyně anglicky a bengálsky, monolingvní mluvčí používali v jejich každodenním životě jenom angličtinu a byl to jediný jazyk, kterým mluvili plynule. Respondenti před experimentem vyplnili dotazník, ve kterém uváděli svůj věk, pohlaví, vzdělání, a hodnotu svého IQ (na základě non-verbálního IQ testu).

První část výzkumu tvořily 2 testy VF: **test sémantické** a **písmenné fluence**. Autoři zvolili klasické kategorie *zvířata*, *ovoce* a *zelenina*, *oblečení* pro test sémantické fluence a písmena *F*, *A* a *S* pro písmennou fluenci. Respondenti měli za úkol vyjmenovat co nejvíce položek během 60 sekund. Druhou část výzkumu představovala **Stroopova úloha** (*inhibitory control task*). Nejdříve se účastníkům postupně ukazovalo 50 barevných trojúhelníků, cílem úkolu bylo nazývat barvu. Dále účastníci měli za úkol pojmenovat barvu písma „barevných“ slov (například anglické slovo „red“ bylo napsáno zelenou barvou). Stroopova úloha zde slouží k měření exekutivní kontroly u testovaného jedince.

Je důležité na tomto místě poznamenat, že až do této studie se **žádný výzkum nevěnoval vztahu nezávislých parametrů exekutivní kontroly** (*executive control*

measures) v rozdílech ve verbální fluenci mezi monolingvními a bilingvními mluvčími, a proto v tomto kontextu lze vnímat studii Patry et al. (2018) jako jednu z nejpodstatnějších pro výzkum předkládané práce.

Patra et al. (2018) formulovali následující cíle svého experimentu:

- Odhalit rozdíly ve verbální fluenci mezi monolingvními a bilingvními mluvčími. Autoři předpovídali, že dvojjazyční jedinci budou zhruba stejně úspěšní u sémantické fluence, ale zato budou schopni vytvořit statisticky významnější počet slov (než jednojazyční jedinci) při písmenné fluenci.
- Odhalit měřítka exekutivní kontroly, která má vliv na rozdíly ve verbální fluenci mezi testovanými skupinami. Autor očekával, že pokud bilingvní skupina bude vykazovat lepší výsledky v písmenné fluenci, tak potom měřítka aktivní kontroly ukážou silnou korelaci (vztah) s celkovým výkonem.

Na tomto místě je nutné zdůraznit značný přínos této studie, spočívající v použití širokého spektra měřítek (*measures*) pro charakterizaci míry fluence a exekutivní kontroly. Ke měření míry fluence byla použita tato kritéria: počet správných odpovědí, množství rozdílů ve fluenci (*Fluency Difference Score*, dále též „FDS“), analýza časového průběhu (*Ist-RT*, *SUB-RT*), shlukování a přepínání (*clustering and switching*). Pro měření exekutivní kontroly autoři převzali metodiku od Miyake et al. (2000) a použil následující kritéria: *inhibitory control* (kontroly zpomalující reakci), *mental set-shifting* (schopnost rychle střídat různé úkoly a pravidla, přesouvat se z jednoho úkolu na jiný), a *working memory* (nahrazování staré informace novou, relevantní informací).

Výsledky výzkumu se lišily v závislosti na druhu použitého testu. Obě výchozí hypotézy autorů se potvrdily. U testu sémantické fluence měli monolingvní a bilingvní mluvčí podobné výsledky, zatímco u písmenné fluence vyjmenovali bilingvní mluvčí výrazně větší počet položek než monolingvní. Signifikantní rozdíly mezi skupinami respondentů lze pozorovat v těch případech, ve kterých potřeba pro exekutivní kontrolu byla vyšší (např. u počtu správných odpovědí nebo FDS). Žádné výrazné rozdíly nebyly pozorovány při porovnání použité slovní zásoby mezi monolingvními a bilingvními mluvčími. K překvapení autorů nebyly také pozorovány žádné výrazné rozdíly při testování přepínání (*switching*).

Existuje značné množství studií porovnávajících lexikální vybavování bilingvních a monolingvních mluvčích pomocí testu verbální fluence, ovšem s různými výsledky či závěry. Na rozdíl od předchozích studií, tato práce zahrnuje více nezávislých proměnných a separovala měřítka exekutivní kontroly. Díky tomu Patra et al. (2018) poukázali na to, že **bilingvní mluvčí nemusí být vždy znevýhodnění** ve srovnání s monolingvními jedinci, pokud jde o slovní zásobu. Větší míra exekutivní kontroly napomáhá bilingvním mluvčím vykazovat lepší výsledky v porovnání s monolingvními mluvčími.

3.6 Hamanová (2020)

V porovnání s výzkumy prováděnými v zahraničí lexikální vybavování bilingvních mluvčích v české lingvistice zatím není tak dobře zpracováno a představuje široký prostor pro podrobnější zkoumání. My si v této části představíme dvě české studie z poslední doby, které se zabývaly danou problematikou. Jedná se o diplomovou práci Hamanové (2020), jež zkoumá lexikální vybavování bilingvních mluvčích v jejich prvním jazyce, a disertační práci Kříže (2020) věnovanou jazykovému chování slovenských rodilých mluvčích v Čechách. Tyto dvě studie posloužily jako hlavní zdroj inspirace pro vznik předkládané diplomové práce.

Diplomová práce Hamanové (2020) navazuje na experimentální psycholingvistický výzkum bilingvismu. Autorka se ve své práci pokouší odpovědět na otázku, zda vysoká znalost dvou nebo více cizích jazyků může znevýhodňovat bilingvní mluvčí v některých oblastech jejich řečového projevu; například vést ke zpomalení lexikálního vybavování.

Hamanová (2020) uvádí, že cílem její práce je navázat na zahraniční výzkumy související se znevýhodněním bilingvních mluvčích v jejich prvním jazyce a **adaptovat experimentální metody použité v těchto výzkumech na rodilé mluvčí češtiny**. Avšak oproti výzkumům, na které Hamanová (2020) navazovala, účastníci jejího výzkumu nebyli rozděleni do dvou přesně definovaných skupin, ale tvořili široký vzorek participantů, rozřazených na **stupnici mezi nízkou a vysokou znalostí cizího jazyka**. Autorka předpokládala, že různorodý vzorek participantů navíc umožní vzít v potaz i další

parametry, jako je například počet osvojených cizích jazyků nebo věk počátku osvojování těchto jazyků, a to může posloužit jako základ pro další výzkumy.

Ve výzkumné části autorka pracovala se třemi metodami: testem **verbální fluence**, úlohou **pojmenování obrázků** a **dotazníkovým šetřením**. Jazykového experimentu Hamanové (2020) se zúčastnili především studenti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, jejichž mateřským jazykem je čeština. Participantů měli různorodé jazykové profily a v různé míře ovládali cizí jazyky. Účastníci výzkumu plnili úkoly v češtině (kromě úlohy pojmenování obrázků), jelikož jeho hlavním východiskem bylo zkoumání lexikálního vybavování bilingvních mluvčích v jejich prvním jazyce (češtině).

Dotazník sloužil ke zjištění jazykového profilu participantů a odvíjely se od něj také základní parametry pro analýzu údajů získaných z testu verbální fluence a úlohy pojmenování obrázků. Skládal se ze dvou částí: dotazníku jazykové dominance bilingvních mluvčích (zde Hamanová, 2020, navazovala na dotazník autorů Dunna a Tree (2008)) a tabulky jazykových schopností. Test verbální fluence tvořily dvě části, a to test sémantické fluence a písmenné fluence. Pro test sémantické fluence autorka zvolila kategorie *zvířata*, *zelenina* a *dopravní prostředek*, zkušební položku tvořila kategorie *zbraň* (kategorie byly zvoleny v souladu s kategoriálními normami pro češtinu (Chromý et al., 2015)). U písmenné fluence autorka zvolila pro češtinu písmena *K*, *P* a *S*. U obou částí účastníci měli jednu minutu na to, aby vyjmenovali co nejvíce položek. Vzorek účastníků u testu verbální fluence tvořilo 152 osob, jejichž průměrný věk byl 22,8 let. U úlohy pojmenování obrázků respondenti museli co nejrychleji nazývat to, co viděli na obrazovce. Set obrázků tvořily tři následující skupiny: kognáty, pojmenování s vysokou frekvencí a pojmenování s nízkou frekvencí. Účastníci pojmenovávali obrázky nejdříve v češtině, a následně v tom cizím jazyce, který ovládají nejlépe. Měřily se při tom reakční časy, které byly poté porovnávány mezi sebou. Vzorek respondentů u této části výzkumu tvořilo 120 osob.

Hamanová (2020) formulovala celkem pět hypotéz (k poslední páté hypotéze byly formulovány také tři dílčí hypotézy). V hypotézách byly použity frekvenční a kognátový efekt, jazyková dominance, či věk osvojování, se kterými jsme se obeznámili již v předchozích popsanych studiích. Výsledky experimentů nebyly jednoznačné: některé

předpoklady autorky byly potvrzeny, jiné hypotézy se naopak nepotvrdily. Hamanová (2020) však ukázala, že vyšší míra znalosti cizího jazyka nemá negativní vliv na lexikální vybavování v prvním jazyce (tedy v češtině), jelikož mluvčí s vysokou znalostí cizího jazyka vykazovali stejné výsledky jako srovnatelní mluvčí s nízkou znalostí cizího jazyka. Dále pak autorka ukázala, že frekvence pojmenování má vliv na reakční časy v úloze pojmenovávání obrázků: účastníkům se rychleji vybavovala slova s vysokou frekvencí než s nízkou frekvencí. Tento rozdíl byl patrný především u pojmenovávání v cizím jazyce. Výsledky též ukázaly vliv kognátového efektu: nejmenší rozdíl mezi reakčními časy byl u pojmenovávání kognátů, a to v obou dvou jazycích.

Ačkoliv ne všechny hypotézy Hamanové (2020) se potvrdily, velký přínos této práce tvoří metodologická příprava, která tvoří silný základ pro budoucí výzkumy, a jak již bylo zmíněno, posloužila jako zmíněný zdroj inspirace pro tuto diplomovou práci.

3.7 Kříž (2020)

Přehled vybraných studií završuje disertační práce Kříže (2020), která je věnována slovenským rodilým mluvčím v Česku, konkrétně jejich jazykovému chování. Vzhledem k odbornosti textu se jedná o komplexní zpracování tématu, pokrývající široké spektrum problémů v dané oblasti. V této podkapitole stručně okomentujeme některé vybrané aspekty, které jsou relevantní pro náš výzkum.

Jádrem práce Kříže (2020) je empirický výzkum, který pokrývá jak sociolingvistické, tak psycholingvistické aspekty. Sociolingvistickou část této studie tvoří dotazníkové šetření. Cílem tohoto šetření je zachycení údajů o jazykovém chování rodilých mluvčích slovenštiny, kteří žijí dlouhodobě v Česku. Respondenti¹⁴ vyplňovali informace o užívání slovenštiny a češtiny v různých situacích a sférách života; otázky byly také věnovány jazykové modalitě (čtení, psaní, mluvení sledování médií) a typům komunikačního partnera (přátele, rodina apod.), pokrývaly mimo jiné i sociodemografické

---

¹⁴ Šetření se účastnilo celkem 651 respondentů.

charakteristiky (Kříž, 2020). Podmínkou bylo, aby respondenti vyrůstali na Slovensku a přestěhovali se do Česka až po 18. roku života.

Jak uvádí autor, nasbíraná data mohou sloužit podkladem pro samostatnou studii. Nicméně cílem dotazníkového šetření bylo posbírat dostatečné množství údajů, „*podle nichž lze následně vytipovat a vybírat participanty do psycholingvistických experimentů.*“ (Kříž, 2020) V experimentální části se autor zaměřoval jak na jazykovou recepci, tak na jazykovou produkci. Pro zkoumání recepci byla použita **úloha detekce slova**, pro zkoumání produkce **úloha pojmenování obrázků**. Oba výzkumy byly realizovány na bázi slovenského a českého materiálu.

Hlavním cílem Kříže (2020) bylo zjistit, **do jaké míry** rodilí mluvčí slovenštiny dlouhodobě žijící v Česku **si osvojují češtinu, a do jaké míry je ovlivněn jejich mateřský jazyk** – tedy slovenština. Cílovou skupinu výzkumu tvořili Slováci žijící v ČR, avšak autor zapojil do experimentu dvě kontrolní skupiny: skupinu rodilých mluvčích češtiny žijících v ČR a skupinu rodilých mluvčích slovenštiny žijících na Slovensku. Z důvodu úspěšné aplikace této metody u dvou příbuzných slovanských jazyků předpokládáme, že lze aplikovat podobné skupiny respondentů i na ruštinu, a proto to také navrhuje ve výzkumné části předkládané práce.

Hypotézy stanované autorem souvisely především s délkou pobytu účastníků v ČR a z toho vyplývajícími jazykovými změnami. Kříž (2020) zkoumal jak problémy L1 vzniklé v důsledku pobytu v prostředí L2, tak i otázky spojené s osvojováním L2. Výsledky experimentů z velké části potvrdily výchozí předpoklady autora. Kříž (2020) ukázal, že o jazykové erozi lze hovořit i v případě dvou velmi blízkých jazyků, a to za jistých podmínek, jako jsou např. dlouhodobý pobyt v prostředí L2, větší užívání L2.

Práce Kříže (2020) nese jisté rysy inovativnosti v české lingvistice. Autor ve své studii pracuje s pojmem **jazyková eroze** (*language attrition*, viz podrobněji kapitola 2.3), se kterým jsme se v českém prostředí až do této studie nesetkávali. Jako další přínosný prvek lze uvést úlohu detekce slova, kterou autor aplikoval v kontextu výzkumu jazykové eroze. Kromě toho autor zkoumal dva navzájem velmi blízké jazyky, což je atypické pro výzkum jazykové eroze.

4. Čeština a ruština v kontaktu

Cílem této kapitoly je poskytnout ucelený přehled o ruskojazyčné komunitě v České republice. Pro předkládaný výzkum nás tato početná menšina bude zajímat především z jazykového hlediska. Podrobnější popis potenciálního vzorku ruskojazyčných účastníků našeho experimentu je představen v kapitole 5.1.3). Následující podkapitoly prezentují obecný přehled této komunity, její základní charakteristiky, historický kontext, vývojové tendence a v neposlední řadě také dosavadní výzkum na toto téma.

4.1 Rusové a ruskojazyčná komunita v České republice

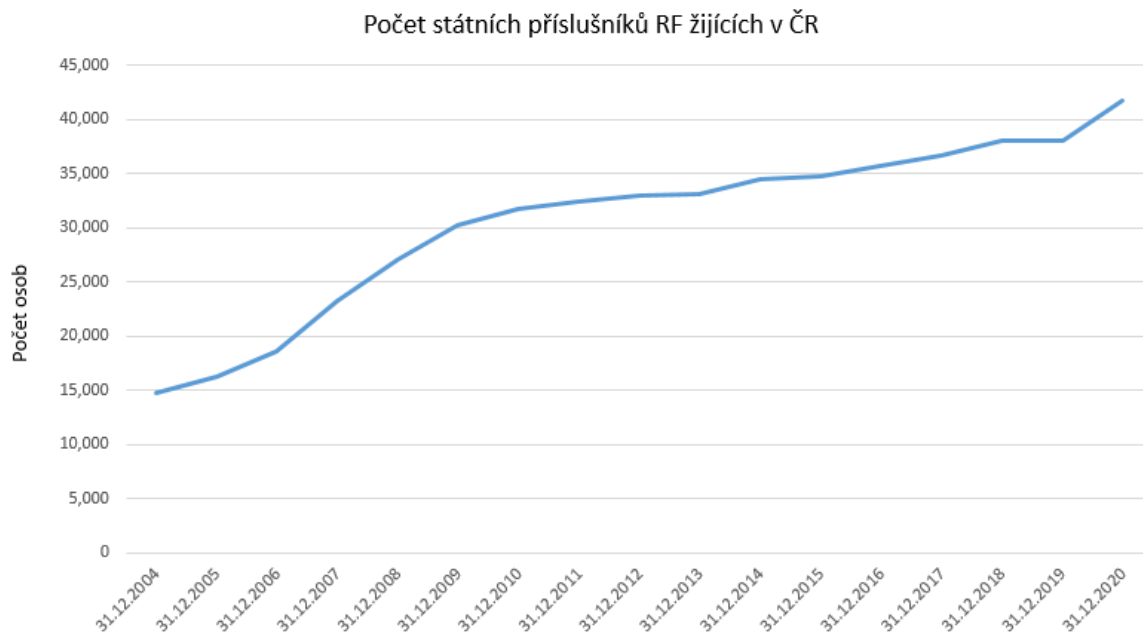
Ruskojazyčná komunita tvoří jednu z nejpočetnějších cizineckých skupin v České republice. Do dané skupiny lze zařadit nejen přistěhovalce přicházející z území současné Ruské federace, ale také z dalších zemí bývalého Sovětského svazu. Abychom mohli cizince považovat za člena již zmíněné ruskojazyčné komunity, je nezbytné, aby mluvčí považoval ruštinu za svoji mateřštinu. Pokud bychom si stanovili za cíl odhadnout alespoň přibližný počet příslušníků ruskojazyčné komunity v České republice, musíme k tomu tedy přistupovat komplexně.

Dle Českého statistického úřadu ke dni 31. 12. 2020 na území ČR pobývalo **41 692** státních příslušníků Ruské federace s dlouhodobým nebo trvalým pobytem, kteří tvoří čtvrtou nejpočetnější cizineckou skupinu v České republice.¹⁵ Graf 1 zachycuje téměř trojnásobný nárůst početnosti této minoritní etnické skupiny za období 2005 – 2020.

---

¹⁵ Webová stránka ČSÚ [cit. 2021-07-05]. Dostupné z:

https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=CIZ01&z=T&f=TABULKA&katalog=31032&evo=v57516_!_VUZEMI97-100-nezj_1&c=v23~2__RP2020MP12DP3

Zdroj: ČSÚ

Graf 1. Počet příslušníků Ruské federace dlouhodobě žijících na území České republiky v letech 2004–2020

Je třeba však říci, že tyto údaje nemusí se stoprocentní přesností odrážet skutečnou realitu; musíme brát v úvahu více faktorů. Etničtí Rusové, jejichž mateřštinou je ruský jazyk, nemusí mít nutně také ruské občanství. Zejména tedy musíme brát v úvahu nejen početné menšiny přistěhovalců ze zemí bývalého Sovětského svazu, jak již bylo zmíněno výše, ale také Rusy, kteří se již plně integrovali do české společnosti a získali české občanství.

Přesnější data o aktuálním počtu Rusů a rusky mluvících cizinců v ČR poskytne Sčítání lidu, domů a bytů 2021, jehož výsledky budou zveřejněny na přelomu let 2021/2022¹⁶. Cílem dané podkapitoly je však zdůraznit, že ruskojazyčná komunita v České republice tvoří početnou, pestrou a heterogenní subpopulaci, a nelze se řídit pouze oficiálními statistickými údaji.

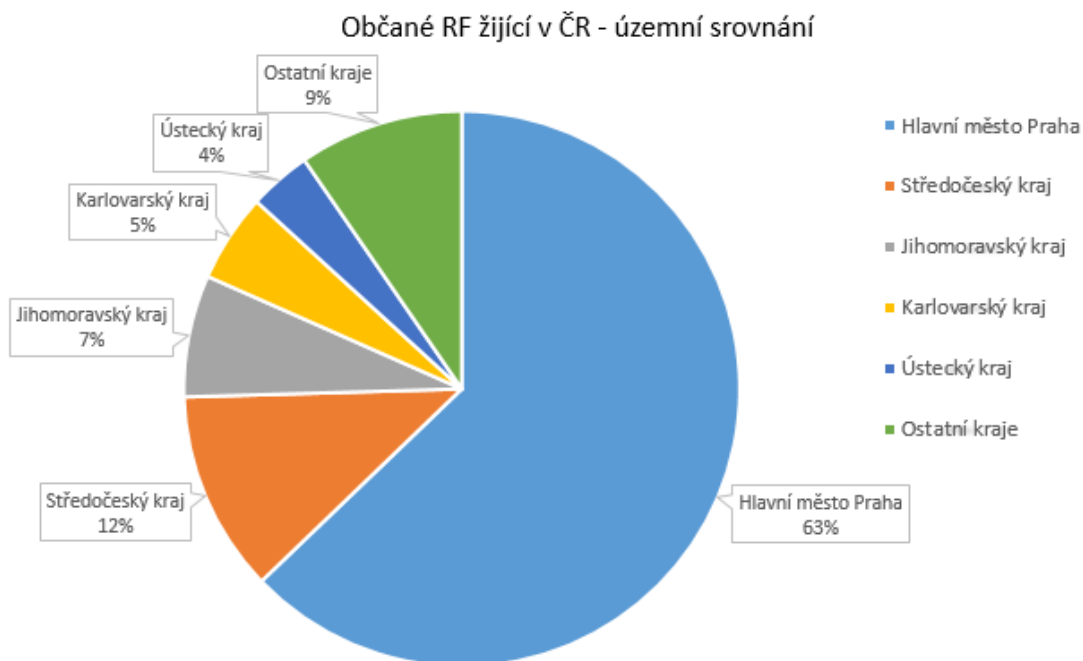
¹⁶ Webová stránka ČSÚ [cit. 2021-07-05]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021>

Nutno však podotknout, že migrace Rusů do České republiky (nebo do Československa) má více než staletou historii. Představíme na tomto místě rozdělení Sladka (2010), který definuje 3 migrační vlny obyvatel Ruska do českých zemí.

- První (porevoluční) vlna proběhla v letech 1918–1948. Byla vyvolána občanskou válkou a neshodami s bolševickou ideologií, proto je považována za nucenou a nedobrovolnou.
- Druhá vlna, nazývaná „socialistická“, pokrývá zhruba 40 let od roku 1948 do roku 1991. Důvodem k přestěhování bylo většinou uzavření sňatku s občanem Československa, jelikož svobodná migrace v době socialismu prakticky nebyla možná.
- Třetí vlna, postsovětská, trvá od roku 1991. Jedná se o dobrovolnou migraci, jejímž důvodem je snaha o získání lepších životních podmínek.

Mezi hlavní příčiny pro stěhování Rusů do České republiky patří v dnešní době podnikání, práce a studium. Základními motivy pro studium na českých vysokých školách pro ruské studenty jsou: podobnost slovanských jazyků a kultury, výhodná geografická poloha, bezplatná možnost získání kvalitního vzdělání a prestižního evropského diplomu.

Rozmístění cizinců na území ČR zdaleka není homogenní. Nejatraktivnějším místem pro občany Ruské federace je dlouhodobě Praha, a vedle ní také Středočeský a Karlovarský kraj (Gladkova et al., 2016). V posledním desetiletí lze také pozorovat rostoucí zájem Rusů o stěhování do Jihomoravského kraje. Aktuální rozmístění státních příslušníků Ruské federace na území České republiky znázorňuje Graf 2.

Zdroj: ČSÚ

Graf 2. Občané Ruské federace v České republice k 31. 12. 2020 – územní srovnání

4.2 Řečové chování ruskojazyčné menšiny a metody jeho výzkumu

Přestože ruskojazyčná komunita v České republice tvoří jednu z nejpočetnějších menšin pobývajících na českém území dlouhodobě, **není zatím dostatečně podrobně zachycena a popsána v odborné literatuře**. Jak uvádí Gladkova et al. (2016: 14): „*kvalitativní struktura ruské komunity byla zatím prostudována v menší míře*“. V předchozí kapitole jsme se zaměřovali převážně na státní příslušníky Ruské federace, tedy jedince s ruským státním občanstvím. Gladkova et al. (2016) si kladou za cíl ve své monografii podat komplexní přehled o **řečovém chování a o metodách jeho výzkumu v celé ruskojazyčné menšině v České republice** (a nikoli pouze mezi ruskými občany).

Gladkova et al. (2016) považují znalost jazyka hostitelské země za jeden z klíčových aspektů úspěšné integrace cizince do majoritní společnosti. Z tohoto důvodu se publikace z velké části zaměřuje právě na **jazykovou oblast**, konkrétně na metody výzkumu řečového chování ruskojazyčné menšiny v ČR. Kromě toho je pozornost

věnována i sociolingvistickému popisu komunity. Kolektivem autorů této monografie bylo použito velké množství různorodých metod v rámci terénních výzkumů, např. osobní rozhovor, součástí kterého byl také souvislý projev respondenta na zadané téma; dále popis schématického obrázku „Jazyk každodenní komunikace“ a gramatický online-test, jehož cílem bylo zjistit postoj účastníka k obecné češtině. Největším přínosem publikace z hlediska metodologie je vytvoření C-testu, který byl použit v české lingvistice poprvé (C-test byl vytvořen speciálně pro tento projekt a byl zaměřen konkrétně na zkoumání ruskojazyčné komunity v ČR).

Na tomto místě představíme vybrané výstupy z této monografie, které zachycují charakteristické jevy v řečovém chování ruskojazyčných mluvčích žijících v ČR.

Vliv sociolingvistických faktorů

V souladu s daty nasbíranými v terénním výzkumu Ulyankina (In: Gladkova et al., 2016) formulovala několik výchozích hypotéz, které se týkaly **vlivu vybraných sociolingvistických faktorů** na osvojování češtiny jako druhého jazyka ruskojazyčnými mluvčími. Tyto předpoklady jsou pro lepší přehlednost zformulovány do **Tabulky 1**.

	Parametr	Hypotéza	Výsledky
1	Věk	Čím dříve si jedinec začne osvojovat cizí jazyk, tím je větší pravděpodobnost dosáhnout vyšší kompetence v cílovém jazyce.	Na daném vzorku se hypotéza nepotvrdila.
2	Délka pobytu	Čím déle je jedinec v kontaktu s cizím jazykem, tím je větší pravděpodobnost, že ho bude lépe ovládat.	Hypotéza se potvrdila, avšak závislost mezi veličinami byla velice slabá.
3	Primární jazyk vzdělání na SŠ	Pokud primárním jazykem výuky na SŠ byla čeština, účastník bude mít lepší výsledky testů (oproti jiným účastníkům, jejichž primárním jazykem výuky na SŠ byla ruština).	Hypotéza se zcela potvrdila.

4	Motivace	Účastníci, kteří přijeli do ČR kvůli práci či vzdělávání, budou mít větší motivace a lepší výsledky testů (než např. ti, kteří přijeli do ČR za partnerem a nemají motivaci naučit se česky).	Hypotéza se potvrdila. Výjimku zde tvořila skupina respondentů, kteří se do ČR přistěhovali spolu s rodiči (v nezletilém věku): studovali na SŠ a díky tomu mají také dobré výsledky.
5	ČR je cílová země?	Pokud je Česká republika cílová země pro účastníka, výsledky jeho testů budou lepší (díky zvýšené motivaci).	U těchto dvou hypotéz statistická analýza neukázala spolehlivé souvislosti zkoumaných veličin => hypotézy nebyly ani potvrzeny, ani popřeny.
6	Plánuje účastník získat české občanství?	Pokud chce účastník získat české občanství, výsledky jeho testů budou lepší (díky zvýšené motivaci).	
7	Udržování kontaktu s původním prostředím	Čím slabší je kontakt s původním prostředím, tím lepší jsou výsledky testů.	Hypotéza se potvrdila.
8	Obeznačenost účastníka s existencí OČ	Pokud účastník ví o existenci obecné češtiny a osobně ji dobře ovládá, bude mít lepší výsledky testů než ti účastníci, kteří nevědí o existenci obecné češtiny.	Hypotéza se potvrdila.
9	Jako poslední bylo analyzováno sebehodnocení účastníků. Výsledky analýzy ukázaly, že odpovědi účastníků jsou objektivní a jsou v souladu s výsledky gramatického testu i C-testu.		

Tabulka 1. Hypotézy o vlivech vybraných sociolingvistických parametrů ruskojazyčných mluvčích na osvojování češtiny. (Ulyalkina. In: Gladkova et al., 2016: 35-52).

Jak lze vyčíst z **Tabulky 1**, hypotézy stanovené autorkou se z velké míry potvrdily, avšak ne plošně a ne jednoznačně. Je nutno na tomto místě poznamenat, že vzorek respondentů

se skládal z 86 účastníků. Vzhledem k relativně malému počtu účastníků můžeme předpokládat, že výsledky založené na tomto vzorku nejsou dostačující pro formulování obecných hypotéz pro celou ruskojazyčnou komunitu v ČR. Nicméně i tak zde můžeme sledovat určité tendence, které budou nejspíše platit i pro větší skupinu.

Používání češtiny vs. ruštiny v různých sférách života

Řečové kompetence cizinců obecně souvisí s tím, v jaké míře a v jakých sférách používají mateřský jazyk nebo jazyk majoritní společnosti. Další výzkum v této monografii byl věnován komunikaci ruskojazyčných mluvčích češtiny (dále též „RJMČ“) v jednotlivých sférách jejich života. Macurová (In: Gladkova et al., 2016) ve svém experimentu použila tzv. „obrázek“ – schématické zobrazení sociálních sítí účastníka „Jazyk každodenní komunikace“. Cílem této metody bylo shromáždit údaje o **osobní** (rodinné), **pracovní** a **veřejné** sféře komunikace respondenta; konkrétně o tom, **v jaké proporcí RJMČ používají češtinu a ruštinu** ve svém běžném životě. Ve všech třech sférách byl spočítán aritmetický průměr, na základě kterého byli účastníci rozmístěni na škále od 1 (komunikace pouze v ruštině) do 5 (komunikace pouze v češtině). Navzdory tomu, že v některých jednotlivých případech a sférách mluvčí vykazovali hraniční hodnoty (1 nebo 5), v průměru byli převážně rozmístěni ve středu vytyčeného rozmezí. To v své řadě znamená, že **všichni účastníci** (v menší či větší míře) **jsou začleněni do rusko-českého jazykového kontaktu**. (Macurová. In: Gladkova et al., 2016: 54).

Vzhledem k tomu, že Macurová (In: Gladkova et al., 2016) zkoumala skupinu migrantů v první generaci, vycházela zde z předpokladu, že největší zastoupení ruštiny lze očekávat v osobní sféře života. Tento předpoklad byl zcela potvrzen: z dat posbíraných pomocí schématického obrázku vyplývá, že **82 % respondentů používá v běžné komunikaci v osobní sféře pouze ruštinu**; žádný z účastníků nekomunikuje převážně nebo pouze česky (Macurová. In: Gladkova et al., 2016: 55). Dá se očekávat, že míra zastoupení ruštiny (L1) a češtiny (L2) v osobní sféře se bude lišit v závislosti na směru komunikace mluvčího. V případě komunikace jedince se starší generací (např. s rodiči) lze hovořit především o ruskojazyčných kontaktech; zatímco se svými dětmi bude mluvčí používat vedle ruštiny i češtinu (Macurová. In: Gladkova et al., 2016: 56).

Data pro jazyky používané v pracovní sféře jsou poměrně vyrovnaná. Zajímavé jsou však údaje pro veřejnou sféru: lze zde pozorovat jistý „posun směrem k většímu zastoupení češtiny v běžném životě respondentů.“ (Macurová. In: Gladkova et al., 2016: 56). Výsledky daného experimentu ukázaly, že přibližně 32 % účastníků používá češtinu a ruštinu stejně často; polovina účastníků uvedla, že ve veřejné sféře komunikuje převážně česky, a zhruba 11 % respondentů dokonce uvedlo, že ve veřejné sféře je čeština výhradním jazykem, který používají.

Hodnocení mluveného projevu rodilými mluvčími češtiny vs. sebehodnocení

Další výzkum byl věnován **mluvenému projevu RJMČ**, a to konkrétně jeho **hodnocení rodilými mluvčími češtiny a samotnými ruskojazyčnými respondenty**. Výsledky těchto dvou hodnocení byly mezi sebou porovnávány. Macurová (In: Gladkova et al., 2016: 106-125) v tomto výzkumu vycházela z následujících předpokladů:

- Rodilí mluvčí budou hodnotit celkový mluvený projev především z hlediska jeho srozumitelnosti.
- Na hodnocení rodilých mluvčích budou mít vliv chyby respondentů, přičemž názory různých rodilých mluvčích nemusí být vždy stejné.
- Hodnocení rodilých mluvčích nebude vždy v souladu se sebehodnocením respondentů.

Sebehodnocení ruskojazyčných mluvčích představuje **Tabulka 2**:

Varianty odpovědí	Podíl ze všech odpovědí
hůře než rusky	72 %
stejně česky jako rusky	19,7 %
lépe česky než rusky	8,2 %

Tabulka 2. *Procentuální rozdělení odpovědí ruskojazyčných respondentů na otázku „Mohl/a byste vyhodnotit, nakolik umíte mluvit česky?“ (Macurova. In: Gladkova et al., 2016: 117).*

Porovnání výsledků českých hodnotitelů a výsledků sebehodnocení respondentů ukázalo, že u všech čtyř hodnocených parametrů (koherence, slovní zásoba, výslovnost, gramatika) lze pozorovat odlišnosti v hodnocení rodilými mluvčími a respondenty. Autoři však také zmiňují, že vzorek účastníků je nerovnoměrný a relativně malý, proto ho nelze považovat za zcela spolehlivý. V závěru shrnují, že *„výslovnost má skutečně velký vliv na celkové hodnocení řeči a je schopna částečně kompenzovat její chybovost. Nicméně vidíme, že nárůst počtu jazykových chyb negativně ovlivňuje celkové hodnocení mluveného projevu.“* (Gladkova et al., 2016: 123)

Zvuková stránka

Další studie z této monografie, kde bylo využito metody hodnocení rodilými mluvčími, se týká zvukové stránky řeči RJMČ. Cílem Romaševské a Veroňkové (In: Gladkova et al., 2016: 61) bylo zjistit, *„které zvukové charakteristiky jsou pro rodilého mluvčího češtiny důležité při posuzování míry cizího akcentu v českém projevu ruskojazyčných mluvčích a zda je toto hodnocení v nějakém vztahu se sociodemografickými faktory osoby posluchače (jeho pohlaví, věk, regionální původ, profese).“* Skupinu českých posluchačů tvořili jak bohemisté, tak i osoby s jinou specializací.

V první části experimentu posluchači měli za cíl ohodnotit zvukovou stránku namluveného projevu pomocí známek na pětibodové stupnici, kde známka 1 je nejlepší a 5 nejhorší. Výsledky hodnocení mluvčích mužů se v průměru pohybuje mezi 1,3 a 3,0; výsledky hodnocení mluvčích žen byly v širším rozpětí mezi 1,0 a 4,0.

V druhém posluchači měli za úkol uvést pozitivní a negativní stránky zvukového projevu ruskojazyčného cizince. Kritéria hodnocení nebyly předem specifikovány, každý posluchač se k tomu hodnocení přistupoval intuitivně. Níže jsou představeny některé zajímavé výstupy tohoto experimentu:

- U samohlásek bylo negativně hodnoceno krácení dlouhých vokálů nebo naopak protahování krátkých vokálů, dále také zachování tvrdého [j] (v ruštině [ɣ]). Posluchači naopak vysoce ocenili to, že mluvčím celkově dobře rozumí díky jejich snaze vyslovovat zřetelně.

- U souhlásek posluchači negativně hodnotili nekorektní výslovnost [dʹ], [tʹ], [ŋ], výraznou odchylku ve výslovnosti *l*, neschopnost pořádně vyslovit souhlásku *h* a několik dalších jevů. Pozitivně oproti tomu byla ohodnocena výslovnost souhlásky *ř*.
- I když bylo hlavním úkolem posluchačů hodnocení zvukové stránky mluvených projevů, poměrně velká část komentářů byla věnována nezvukovým jevům, a to gramatice, syntaxi a slovní zásobě.

Heterogenita skupiny RJMČ na příkladu C-testu

Jedním z největších přínosů této monografie je vytvoření a použití C-testu, který slouží k zjišťování jazykové kompetence v češtině. V českém prostředí doposud neexistoval certifikovaný C-test, avšak pro potřeby daného projektu byl vytvořen C-test zaměřený na zkoumání ruskojazyčné komunity v České republice. C-test tvořily 4 krátké texty (60-80 slov), ve kterých byla u každého druhého slova vynechána druhá polovina. (Stranz-Nikitina. In: Gladkova et al., 2016: 84)

Za účelem ověření vypovídací hodnoty C-testu byla testována pilotní skupina českých účastníků. Výsledky výzkumu ukázaly, že chyby českých respondentů z této pilotní skupiny jsou převážně výsledkem nedostatečné pozornosti. Spektrum chyb ruský mluvčích respondentů je výrazně pestřejší: chyby těchto mluvčích jsou způsobeny nedostatečnou znalostí morfologických a syntaktických pravidel, odlišností fonetického systému, či pouze omezeným rozsahem slovní zásoby. Největší rozdíl mezi dvěma skupinami ale spočívá v kompaktnosti výsledku. Výsledky ruskojazyčných respondentů pokrývají téměř celou stobodovou škálu od nejhoršího výsledku 8 bodů až do výsledku 93 bodů (což je nejlepší výsledek u obou dvou skupin). Tak velký rozptyl u ruskojazyčné skupiny svědčí především o její **heterogenitě**. Jelikož mají ruština a čeština společný slovanský základ, u rodilých mluvčích ruštiny lze sledovat **vysokou míru kreativity v oblasti lexika obecně, a to včetně slovo tvorby**.

4.3 Východiska pro výzkumnou část

Jak uvádí Gladkova et al. (2016) v úvodu, „...*dosavadní výzkumy ruskojazyčné komunity v ČR se zaměřovaly na sociální aspekty, doposud však nikdy na řečové chování.*“ Tato monografie zcela jistě představuje velmi cenný přehled o ruskojazyčné komunitě a řečovém chování ruskojazyčných mluvčích žijících v ČR.

Co se týče zkoumání bilingvismu obecně, předmětem zájmu lingvistů během několika desetiletí v předchozím století byl převážně druhý, nemateršský jazyk mluvčího, zatímco první jazyk a jeho modifikace u bilingvních mluvčích zůstávaly upozaděny. V rozporu s danými dvěma tendencemi se ve výzkumné části přiložené práce zaměříme na jazykovou stránku rodilých mluvčích ruštiny žijících v ČR, přičemž důraz bude kladen spíše na jejich první jazyk.

V následující části práce představíme návrh experimentu, který bude zkoumat jazykové změny ruskojazyčných mluvčích dlouhodobě žijících v ČR, a který bude brát v potaz vzájemnou interakci ruštiny a češtiny u těchto bilingvních jedinců. Na základě poznatků o této skupině mluvčích a s ohledem na dosavadní výzkum bilingvismu nyní přistoupíme k prezentaci samotné výzkumné části práce.

5. Výzkumná část

V teoretické části této práce (kapitola 2.3) jsme přiblížili problematiku a metody zkoumání lexikálního vybavování bilingvních mluvčích v jejich prvním/dominantním jazyce. Dosavadní studie (např. Sullivan et al., 2018, Baus et al., 2020) ukázaly, že bilingvní mluvčí jsou ve svém prvním jazyce obvykle znevýhodněni v porovnání s monolingvními mluvčími. Rovněž jsme se v teoretické části věnovali ruskojazyčné komunitě, jejím specifikám a dosavadnímu výzkumu řečového chování příslušníků této menšiny v ČR. Cílem výzkumné části je navázat na cizojazyčné práce (Patra et al., 2018, Faroqi-Shan et al., 2021) a v neposlední řadě na výzkum Kříže (2020) a odpovědět na otázku, **zda znalost češtiny může vést ke znevýhodnění bilingvních mluvčích ruštiny a češtiny v jejich prvním jazyce, tedy v ruštině.**

Pro získání odpovědi na tuto otázku předkládáme návrh experimentu, ve kterém si klademe za cíl prozkoumat na toto téma skupinu rodilých mluvčích ruštiny žijících v ČR. Pro náš výzkum aplikujeme stejný metodologický postup jako použila Hamanová (2020) ve své studii. Výzkum se bude skládat z testu verbální fluence, úlohy pojmenovávání obrázků a dotazníkového šetření.

Na tomto místě je důležité poznamenat, že výzkumná část představuje pouze **propracovaný návrh** výzkumu, jenž zatím bohužel nemohl být realizován vzhledem k aktuální nepříznivé epidemiologické situaci ve světě (včetně Česka a Ruska). Účast respondentů předpokládá jejich fyzickou přítomnost v laboratořích, a to nebylo možné kvůli restrikcím přijatým z obav ze šíření virové infekce Covid-19. Možnost realizace navrhovaného výzkumu ve formátu online experimentu byla námi po důkladném zvážení aktuální situace zamítnuta kvůli značným technickým potížím, které by s takovým experimentem souvisely. V online formátu jsme však provedli předvýzkum s ruskými respondenty, který zahrnoval dotazníkové šetření a úlohu na pojmenovávání obrázků. Rozboru tohoto předvýzkumu se budeme věnovat v samostatné kapitole a následně také podrobně představíme návrh samotného výzkumu spolu s modelem toho, jak by experiment probíhal.

V první části kapitoly, věnující se třem zmíněným výzkumným metodám (tedy verbální fluence, pojmenovávání obrázků a dotazníkové šetření), popíšeme všechny tyto metody, dále vznik a předpokládaný proces průběhu experimentu a způsob zpracování výstupních dat. Jak již bylo zmíněno, u úlohy pojmenovávání obrázků se nám však i za současné¹⁷ epidemiologické situace podařilo realizovat poměrně rozsáhlou fázi předvýzkumu. Ve druhé části této kapitoly se zaměříme na prezentaci modelů, pomocí kterých bychom nasbíraná data interpretovali ve srovnání se stanovenými hypotézami.

Při formulování hypotéz jsme brali v potaz výstupy předchozích psycholingvistických výzkumů (viz kapitola 3), zaměřených na znevýhodnění bilingvních mluvčích. Kromě toho jsme se inspirovali samotnou cílovou skupinou účastníků, která je velmi početná a rozmanitá, ale přitom jen velmi málo prozkoumaná.

Pro cíle našeho výzkumu byly určeny následující skupiny respondentů:

Skupina 1	bilingvní mluvčí ruštiny a češtiny (kde ruština je L1, čeština je L2) žijící v ČR
Skupina 2	rodilí mluvčí češtiny žijící v České republice, nemající žádnou znalost ruštiny
Skupina 3	rodilí mluvčí ruštiny, žijící v Ruské federaci, nemající žádnou znalost češtiny

Klíčovou pro předkládaný výzkum je Skupina 1, která je cílovou skupinou pro záměry výzkumu této práce. V teoretické části jsme aktivně pracovali s termínem „ruskojazyčná komunita“, ale při realizaci výzkumné části tuto skupinu omezíme pouze na vzorek rodilých mluvčích ruštiny pocházejících z Ruska. Například osoba narozená na Ukrajině či v Kazachstánu může považovat ruský jazyk za svůj mateřský a může tak používat při každodenní komunikaci výhradně ruštinu. Avšak u podobných mluvčích, jakožto potenciálních účastníků našeho experimentu, nikdy nemůžeme vyloučit vliv dalších jazyků z okolí (v tomto případě tedy ukrajinštiny nebo kazaštiny) na jejich znalost ruštiny.

---

¹⁷ duben 2021

Podmínkou pro účastníky Skupiny 2 – české respondenty z Česka – je absence znalosti ruštiny, stejně jako je podmíněčná nulová znalost češtiny pro ruské respondenty z Ruska (Skupina 3). Kontrolu dodržení této podmínky nám zajistí dotazníkové šetření a její splnění vyloučí případnou nežádoucí interakci mezi těmito dvěma jazyky (i když se jeví jako velmi nepravděpodobné, že by se ve Skupině 3 objevil mluvčí ruštiny se znalostí češtiny).

Zároveň jsme si vědomi toho, že druhou a třetí skupinu nejspíše nebudou tvořit monolingvní mluvčí. Je relativně obtížné najít v dnešní době jedince, který by v žádné míře neovládal alespoň jeden cizí jazyk. Avšak pro účely daného výzkumu není tak podstatné, že proti bilingvní skupině nebudou stát skupiny čistě monolingvní. Rozhodujícím faktorem, jak už bylo zmíněno výše, je ta skutečnost, že Rusové nemají znalost češtiny (Skupina 3), a naopak Češi nemluví rusky (Skupina 2).

V předkládaném výzkumu stanovujeme následující hypotézy:

Hypotéza 1	Bilingvní účastníci (Skupina 1) vyjmenují u testu verbální fluence méně položek v ruštině než účastníci ze Skupiny 3.
Hypotéza 2	Bilingvní účastníci (Skupina 1) vyjmenují u testu verbální fluence méně položek v ruštině než účastníci ze Skupiny 2 v češtině.
Hypotéza 3	Bilingvní účastníci (Skupina 1) budou pojmenovávat obrázky v ruštině pomaleji než účastníci ze Skupiny 3.
Hypotéza 4	Bilingvní účastníci (Skupina 1) budou mít u úlohy pojmenování obrázků v ruštině větší chybovost než účastníci ze Skupiny 3.
Hypotéza 5	Všichni respondenti bez ohledu na zařazení budou rychleji pojmenovávat kognáty než nekognáty.

Hypotéza 6	U bilingvních mluvčích (Skupina 1) bude výsledek u pojmenovávání obrázků negativně korelovat v ruštině a v češtině.
-------------------	---

5.1 Metodika

5.1.1 Dotazníkové šetření

Naše dotazníkové šetření se skládalo ze dvou částí. Pro Skupinu 1 (bilingvní mluvčí ruštiny a češtiny) jsme použili **dotazník jazykové dominance bilingvních mluvčích** (Dunn, Tree, 2008) a **tabulku jazykových schopností** (viz Příloha č. 1). Pro českojazyčnou Skupinu 2 a ruskojazyčnou Skupinu 3 byla použita pouze tabulka jazykových schopností (viz Příloha č. 2 a Příloha č. 3), jelikož se nejedná o bilingvní skupiny, a tudíž u nich nezkoumáme jazykovou dominanci.

První část dotazníku pro bilingvní skupinu tvoří dotazník jazykové dominance bilingvních mluvčích, který jsme převzali od Dunn a Fox Tree (2008). Autorky tento dotazník vytvořily za účelem prozkoumání jazykové dominance skupiny bilingvních mluvčích španělštiny a angličtiny. Pro účely našeho výzkumu byl dotazník adaptován na bilingvní mluvčí ruštiny a češtiny. Dotazník jazykové dominance se skládá z 12 otázek (formulovaných v ruštině), které slouží ke zjištění tzv. **koeficientu jazykové dominance**, pohybujícím se na škále mezi hodnotami -33 a +33. Jak uvádí ve své studii Dunn a Fox Tree (2008: 273), tento koeficient ukazuje, „*jak moc se účastník přiklání k jednomu, nebo k druhému jazyku*“¹⁸. V případě, že výsledný koeficient mluvčího je rozmístěn na úseku škály mezi hodnotami -5 až +5, považujeme tohoto mluvčího za bilingvně vyváženého neboli „*balanced bilingual*“, jak ho pojmenovaly Dunn a Fox Tree (2008: 285). Čím více se pak výsledné hodnoty přibližují k hraničním bodům stupnice (-33 nebo +33), tím více se mluvčí přiklání k jednomu či druhému jazyku. Tento dotazník jsme do výzkumu zařadili s cílem zjistit **míru jazykové dominance bilingvních mluvčích** (za účelem zjištění, zda je bilingvní mluvčí vyvážený nebo nevyvážený – viz kapitola 2.1). V případě,

¹⁸ „[...] how much a participant leans towards one language or the other.“ (Dunn, Fox Tree, 2008: 275)

že by se výsledná hodnota účastníka pohybovala na hranici, zvažovali bychom vyloučení respondenta z finálního vzorku účastníků (podobná situace může nastat v případě rodilého mluvčího ruštiny žijícího v ČR, který však neovládá češtinu).

Jak uvádí Hamanová (2020: 40), „výhodou tohoto dotazníku je skutečnost, že účastníci nehodnotí přímo sebe sama, ale výsledný koeficient se vypočítává až na základě jejich odpovědí“. Oproti tomu druhou část dotazníku pro naši bilingvní skupinu tvoří tabulka jazykových schopností, kde je po účastnících vyžadována sebereflexe.

Tabulku jazykových schopností jsme převzali ze studie Hamanové (2020). Do této tabulky respondenti vyplňují údaje o všech jazycích, které ovládají, a o věku, ve kterém si začali jednotlivé jazyky osvojovat. Dále musí účastníci ohodnotit své jazykové dovednosti na škále 1 až 10. Jako vodítko pro respondenty slouží další pomocná tabulka (viz Přílohy č. 1, č. 2 a č. 3), která zřetelně popisuje každý jednotlivý stupeň na stupnici, a to v souladu s úrovněmi znalostí jazyků A1 – C2 stanovenými Společným evropským referenčním rámcem¹⁹. Pro předkládaný výzkum byly jako relevantní údaje označeny pouze ty, které se vztahovaly k jazykové produkci, tedy k mluvení. Tabulku jazykových schopností vyplňují mluvčí ze všech tří sledovaných skupin.

Metoda sebehodnocení ovšem může vyvolávat otázky o tom, zda poskytuje důvěryhodné výsledky; resp. do jaké míry tyto výsledky odpovídají skutečnosti. Jak uvádí Hamanová (2020: 41), ne vždy mluvčí dokážou reálně ohodnotit své dovednosti: jeden mluvčí se může nadhodnotit, jiný naopak podcenit, a to pak může vést ke zkreslení dat. Je však nutné zde poznamenat, že tato metoda je poměrně široce užívaná v psycholingvistických výzkumech, včetně některých, na které navazuje naše práce (např. Patra et al., 2018, Baus et al., 2020, Faroqi-Shan et al., 2021, Gladkova et al., 2016). Patra et al. (2018) používali dotazník, ve kterém respondenti uváděli základní údaje jako věk, pohlaví, vzdělání a hodnotu svého IQ (na základě non-verbálního IQ testu). V monografii Gladkovy et al. (2016) byla metoda sebereflexe použita např. u hodnocení míry znalosti češtiny. Sebehodnocení je výrazně jednodušší (pro výzkumníka) a efektivnější než

---

¹⁹ Společný evropský referenční rámec [cit. 2021-05-20]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

testování jazykových znalostí, které by možná bylo přesnější, ale neúměrně by prodloužilo dobu experimentu.

Jak již bylo zmíněno výše, účastníci všech tří zkoumaných skupin vyplňují různé dotazníky. Respondenti ze Skupiny 1 mají za úkol vyplnit dotazník jazykové dominance a tabulku jazykových schopností – obě části jsou v ruštině. Účastníci ze Skupiny 2 vyplňují pouze tabulku jazykových schopností (sestavenou v češtině) a respondenti ze Skupiny 3 též pouze tabulku jazykových schopností, konkrétně její ruskou verzi. U Skupin 2 a 3 byla tabulka jazykových schopností do výzkumu zařazena především z toho důvodu, abychom zcela jistě věděli, že představitelé Skupiny 2 nemluví rusky a představitelé Skupiny 3 nemluví česky.

Všichni respondenti bez ohledu na příslušnost ke skupině v úvodu dotazníku vyplňují základní údaje, jako jsou věk, pohlaví a mateřský jazyk/jazyky rodičů. V případě realizace navrhovaného výzkumu účastníci budou vyplňovat dotazník po absolvování testu verbální fluence a úlohy pojmenovávání obrázků.

5.1.2 Verbální fluence

Ačkoliv v kapitole teoretické části, věnované kritické reflexi dosavadního výzkumu, byl představen pouze jeden výzkum aplikující test verbální fluence (Patra et al., 2018), tato metoda se hojně používá při zkoumání lexikálního znevýhodnění. Výhodou této metody je to, že je jednoduše převoditelná mezi jazyky, protože nepoužívá jazykový materiál, který by musel být přizpůsoben konkrétnímu jazyku (Schmid, Köpke, 2009: 215). V této podkapitole se zaměříme na způsob aplikace testu verbální fluence na náš výzkum. Dle názoru Sandovala et al. (2010: 233) se tato metoda více přibližuje reálné jazykové produkci: navádí účastníka pomocí zadané kategorie, avšak mu nenabízí stimuly v podobě obrázků (na rozdíl od úlohy pojmenovávání obrázků).

V teoretické části této práce (viz kapitola 2.3.1) byly prezentovány dva druhy testů VF: písmenná a sémantická. U testu sémantické verbální fluence mají respondenti za úkol vyjmenovat co nejvíce slov ze zadané kategorie, a to v rámci určené doby (obvykle 60 sekund). U testu písmenné verbální fluence účastníci vyjmenovávají slova začínající na jedno zadané písmeno, a to též v omezeném čase.

a) Výběr kategorií

Nehledě na to, že v rámci zkoumání procesů lexikálního vybavování byly většinou používány oba typy testů VF současně, pro předkládaný výzkum jsme se rozhodli realizovat pouze test sémantické fluence. Důvody, kvůli kterým jsme se rozhodli vyloučit z experimentu písmennou fluenci, jsou vysvětleny níže.

Výběr vhodných hlásek pro písmennou fluenci vyžadoval vyhledání českojazyčné i ruskojazyčné literatury. Pro relevantní srovnání mezi jazyky je nezbytné použít v testu písmenné fluence taková písmena, na která začíná v obou jazycích přibližně stejný počet slov. Najít taková písmena mezi ruštinou a češtinou je ovšem velmi problematické. Je známo, že test verbální fluence obecně má interdisciplinární charakter a původně se používal primárně v psychologii (Schmid, Köpke, 2009). Avšak v ruskojazyčné literatuře se této metodě zatím věnuje jen velmi malý počet studií, a to pouze v kontextu psychologie, či dokonce klinické neuropsychologie. Zahraniční výzkumy (v anglickém jazyce) u testu písmenné verbální fluence nejčastěji používaly trojici písmen *F, A, S*, (např. Patra et al., 2018). V ruskojazyčné odborné lingvistické literatuře takováto písmena **prozatím nebyla definována** a není v ní prozatím dostatečně zastoupen ani test VF. V klinické psychologii v ruskojazyčném prostředí se poněkud překvapivě objevuje stejná trojice písmen *F, A, S* (přímo převzatých z angličtiny), přestože hláska *F* je v ruštině používána jako iniciální poměrně omezeně.

Na rozdíl od ruštiny, test písmenné VF se v české odborné literatuře již objevuje, a to například v psycholingvistice (např. u Hamanové, 2020). V českém jazyce je již také definována trojice písmen pro písmennou fluenci, a sice *K, P* a *S* (Nikolai et al., 2015). Zvažovali jsme dvě možné alternativy, jak přistoupit k problému chybějící alternativy písmenné trojice v ruském jazyce. První nabízenou možností je převzetí písmen z češtiny, avšak nevíme, zda by skupina ruskojazyčných respondentů pak nebyla znevýhodněna v porovnání s českou (či naopak). Jako alternativní druhá možnost se nám jeví vytvoření vlastní trojice, ale zde by výsledky nemusely korespondovat s výsledky z češtiny. Vytvoření takové trojice v ruštině by mělo být pravděpodobně předmětem samostatné práce, a proto se v předkládané diplomové práci této možnosti nadále již nebudeme věnovat.

Vzhledem k tomu, že v návrhu výzkumu v této práci je obsažen pouze test sémantické verbální fluence, rozhodli jsme se navýšit počet testovaných kategorií na 6 položek (místo klasických 3). Dvě kategorie jsme převzali ze studie Nikolaie et al. (2015), a to kategorie *zvíře* a *zelenina*. Zbylé čtyři kategorie byly převzaty ze studie Chromého et al. (2015), věnované kategoriálním normám v češtině, a pro blízkost sledovaných dvou slovanských jazyků jsme zvolili kategorie *barva*, *hračka*, *část těla* a *sport*. Do testu je také zařazena jedna zkušební položka (kategorie *dopravní prostředek*), aby měli respondenti možnost seznámit se s povahou testu.

b) Průběh experimentu a zpracování dat

Test verbální fluence bude realizován prostřednictvím programu DMDX (Forster, Forster, 2003). Respondenti u testu VF vyjmenují nahlas položky (substantiva), odpovědi budou nahrávány. Projev každého respondenta se bude skládat ze šesti nahrávek o délce jedné minuty. Nahrávky budou následně manuálně přepsány do Microsoft Excel pro účely snadného zpracování. V rámci zadání mluvčí nebudou nikterak omezeni (jako např. u Patry et al., 2019, pojmy *shop-shopping*).

Abychom zamezili v co možná největší míře možné zkreslení výsledků, budou bilingvní mluvčí plnit experiment ve dvou kolech s časovým odstupem tři týdny, přičemž v prvním kole se zúčastní experimentu v jednom jazyce (například v ruštině), a následně po třech týdnech budou plnit tentýž úkol ve druhém jazyce (tedy např. v češtině). Navíc pro kontrolu vyrovnanosti dat navrhujeme rozdělení respondentů do dvou skupin náhodně tak, aby jedna polovina účastníků nejdříve vyplňovala českou verzi a druhá skupina ruskou verzi.

Při procesu zpracování dat se budeme řídit stejnými postupy jako Hamanová (2020):

- Z nasbíraných dat budou nejdříve odstraněny duplicity – slova vícenásobně jmenovaná v rámci jedné kategorie.
- Poté odstraníme ty položky, které nepatří do zadané kategorie, např. *jablko* v kategorii *zelenina*. Budeme se však snažit zachovávat inkluzivitu v co možná největší míře; např. z kategorie *barva* nevylučovat pojmenování jako *tmavá* nebo *průhledná*.

- Posledním krokem bude analýza nadřazených a podřazených pojmenování. Hamanová (2020) ve své analýze aplikovala stejné principy jako předešlé výzkumy v zahraničí (Sandoval et al., 2010, Baus et al., 2013); započítávala do výsledného skóre nadřazená jména pouze v těch případech, kdy respondent nevyjmenoval v dané kategorii slova jim podřazená (např. *savec + slon + zebra* = 2 odpovědi, a *pes + slon + zebra* = 3 odpovědi).

5.1.3 Pojmenovávání obrázků

Poslední část navrhovaného experimentu tvoří úloha pojmenovávání obrázků. V rámci dané úlohy je cílem účastníků co nejrychleji pojmenovávat do mikrofону obrázky zobrazené na monitoru. Tato metoda je hojně zastoupena ve studiích popsanych v předešlé teoretické části. V předchozí podkapitole jsme zmiňovali test VF, který používala pouze jedna námi popsaná studie v teoretické části (Patra et al., 2018). Oproti tomu je metoda pojmenovávání obrázků aplikovaná hned u čtyř výzkumů popsanych v předchozí kapitole, a my na tomto místě popíšeme, jak bude tato metoda využita v našem výzkumu. Tuto podkapitolu rozdělíme na dvě části: v první části popíšeme náš dotazník (předvýzkum), ve druhé části v návaznosti na výsledky navrheme úlohu pojmenovávání obrázků.

5.1.3.1 Předvýzkum

Nyní si představíme přípravný proces, který jsme vytvořili s cílem připravit soubor obrázků, který byl následně použit v úloze pojmenovávání obrázků.

a) Struktura online dotazníku

V návaznosti na experiment z diplomové práce (2020) byla vytvořena ruskojazyčná verze online dotazníku v ruštině v programu IbeX Farm²⁰ (Příloha č. 4). Prostřednictvím daného dotazníku pojmenovávali rodilí mluvčí ruštiny vybrané obrázky. Jak již bylo zmíněno, realizace našeho cílového experimentu nebyla možná kvůli nepříznivé epidemiologické situaci v České republice. Poskytneme tedy alespoň stručnou analýzu daného online

²⁰ *Ibex farm* [online]. [cit. 2021-07-05]. Dostupné z: <https://spellout.net/ibexfarm>

dotazníku, který prezentuje **jednu z fází předvýzkumu**, a jehož cílem je **sloužit k přípravě experimentu**.

Odkaz na online šetření byl rozšířen pomocí sociálních sítí Facebook a Instagram. Dotazník se skládal ze dvou částí.

První, textová část, představovala úvodní exkurz a instrukce k plnění pro respondenty (Příloha č. 2). Obsahovala také osm krátkých otázek. Participant uváděl své pohlaví, věk, mateřský jazyk a počet cizích jazyků, které ovládá. Kromě toho účastníci uváděli v procentech, kolik času tráví v kontaktu s jiným než mateřským jazykem. Součástí dotazníku převzatého z práce Hamanové (2020) byla i otázka o oboru vysokoškolského vzdělání. Odpovědi na tuto otázku však nebyly pro naše potřeby relevantní, a proto byly vyjmuty z následné analýzy. Byly přidány navíc dvě poslední otázky, které se týkaly místa původu respondenta a místa, kde aktuálně žije. Dotazník byl plně anonymní, kromě pojmenování obrázků jsme zaznamenávali pouze obecné demografické charakteristiky respondentů.

Ve druhé části respondenti postupně pojmenovávali obrázky. Jak bylo uvedeno v instrukcích, účastníci měli za úkol pojmenovávat obrázky a nad pojmenováními moc nepřemýšlet. Pojmenování mělo být výstižné a ideálně jednoslovné. Víceslovné pojmenování mohlo být použito v tom případě, že účastníka nenapadlo žádné jednoslovné pojmenování. Odpovědi se odesílaly zmačknutím klávesy Enter.

b) Soubor obrázků

Pro náš výzkum byl zvolen stejný soubor obrázků, jako používala Hamanová (2020), abychom mohli následně pro komparaci využít data získaná od českých respondentů v průběhu jejího výzkumu (viz následující podkapitola věnovaná úloze pojmenování obrázků). Tento set se skládal z 388 barevných fotografií běžných předmětů, živočichů, částí lidského těla apod. Obrázky byly rozděleny na 6 podmnožin; každá obsahovala 65 či 66 obrázků. Účastník dostal náhodně vždy jednu z podmnožin. Každý jednotlivý obrázek pojmenovali minimálně 24 a maximálně 43 respondentů.

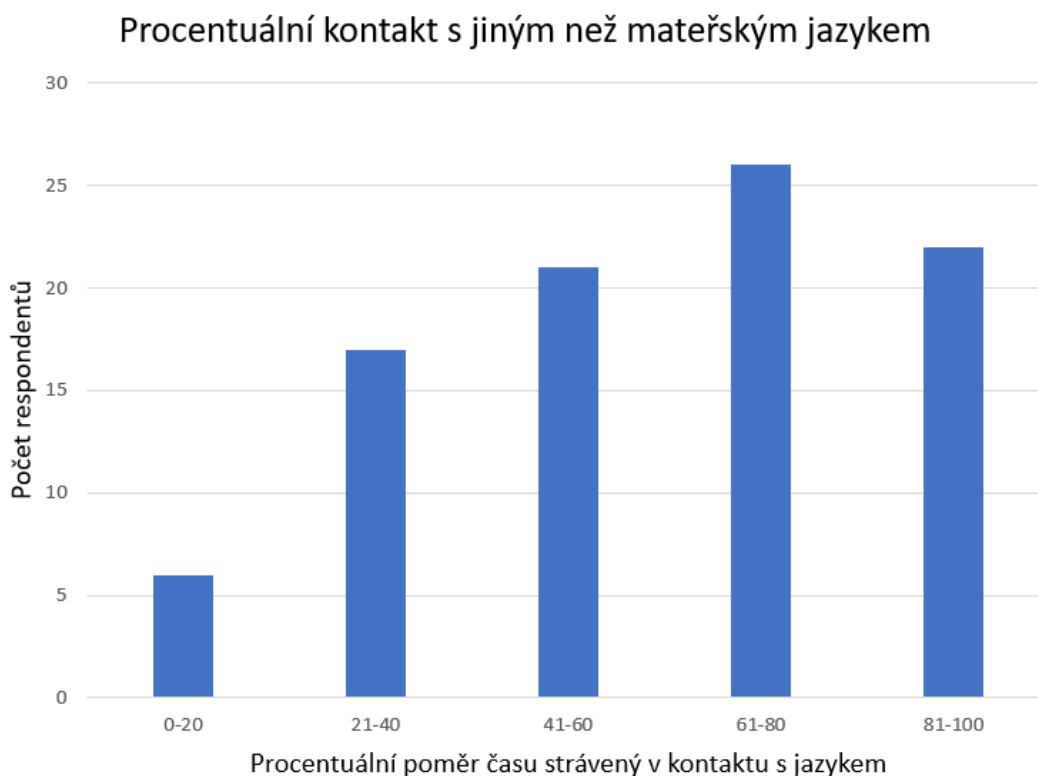
c) Analýza výsledků

Online dotazník vyplnilo celkem 243 respondentů. Vybrali jsme z tohoto počtu 215 účastníků (v poměru 59 mužů a 156 žen), kteří uvedli ruštinu jako svůj mateřský jazyk, ostatní odpovědi byly pro daný výzkum irelevantní, a byly proto vyloučeny z následné analýzy. Věk respondentů ležel v rozmezí od 8 do 80 let, přičemž průměrný věk činil 29,9 let. Dle odpovědí z první části dotazníku vyplývá, že 96 respondentů aktuálně žije v Rusku, 92 respondentů žije v České republice a 27 respondentů v jiných státech.

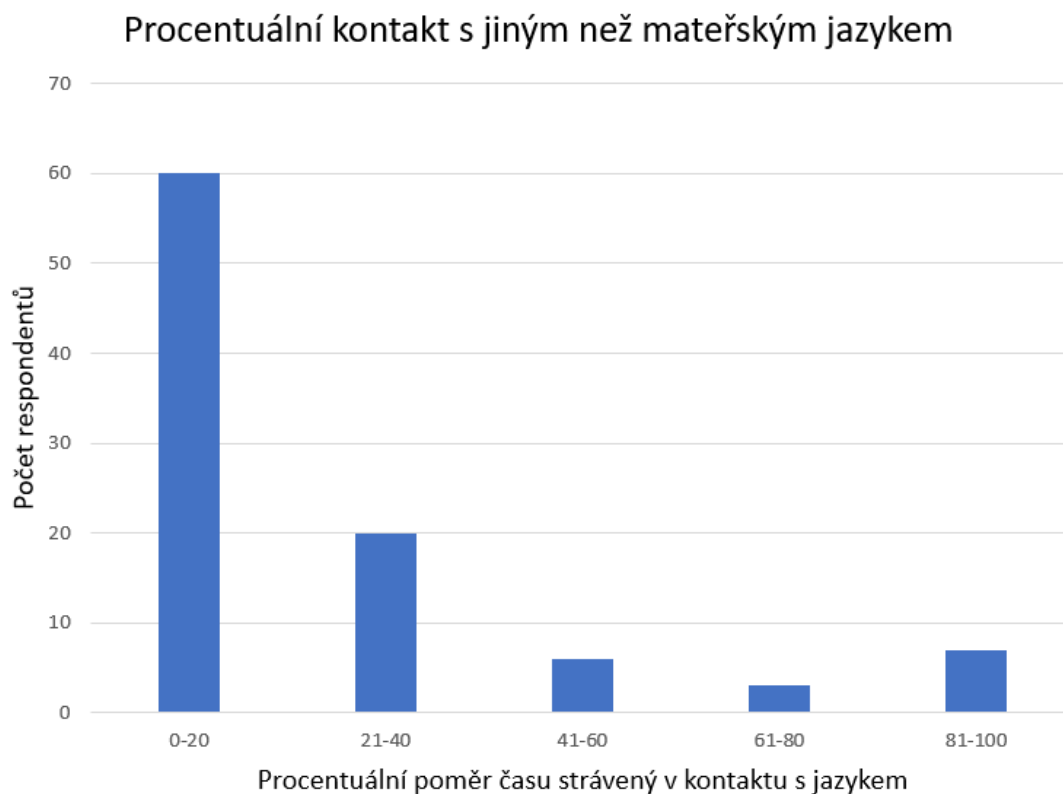
Největší zájem pro nás představovala podskupina **rodilých mluvčích ruštiny žijících v České republice**. V případě realizace níže navrhovaného výzkumu by tito mluvčí měli tvořit naši **cílovou skupinu**. Podíváme se nyní proto na tuto skupinu respondentů detailněji.

Graf 3 zobrazuje, kolik procent času rodilí mluvčí ruštiny žijící v Česku průměrně tráví v kontaktu s jiným než mateřským jazykem.

Graf 3. Histogram znázorňuje procentuální míru kontaktu s jiným než mateřským jazykem u rodilých mluvčích ruštiny v České republice.

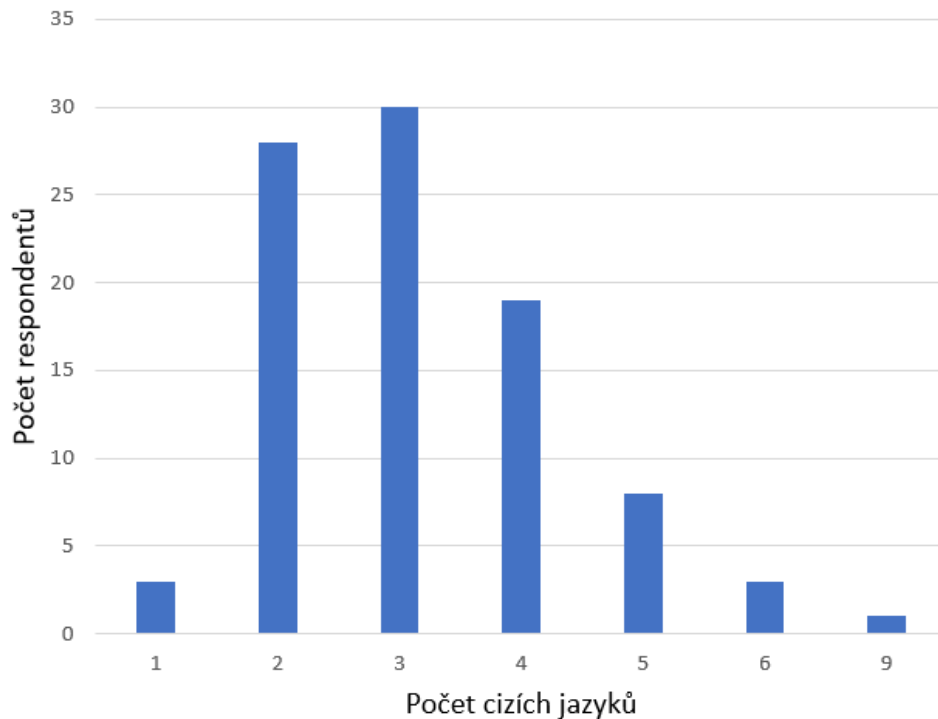
Pro srovnání uvádíme **Graf 4** zachycující odpovědi na stejnou otázku těch respondentů, kteří žijí v Ruské federaci. Z porovnání obou grafů lze usuzovat, že participanti aktuálně žijící v cizí zemi tráví více času v kontaktu s cizím jazykem.

Graf 4. Histogram znázorňuje procentuální míru kontaktu s jiným než mateřským jazykem u rodilých mluvčích ruštiny v Ruské federaci.

Dalším kritériem analýzy byl počet cizích jazyků, které participant ovládá. **Graf 5** znázorňuje údaje pro rodilé mluvčí ruštiny žijící v České republice.

Počet cizích jazyků, který dotazovaný ovládá

Graf 5. Histogram znázorňuje počet cizích jazyků, které ovládá dotazovaný rodilý mluvčí ruštiny, žijící v České republice.

Graf 6 zobrazuje stejné kritérium pro ruské respondenty žijící v Rusku. Z porovnání obou grafů vyplývá, že ruskojazyční respondenti žijící v ČR ovládají více cizích jazyků než ruskojazyční respondenti žijící v Rusku.

Graf 6. Histogram znázorňuje počet cizích jazyků, které ovládá dotazovaný rodilý mluvčí ruštiny, žijící v Ruské federaci.

Je zřejmé, že vybrané skupiny participantů nejsou natolik početné, abychom z těchto odpovědí mohli jednoznačně vyvozovat obecné závěry o ruskojazyčné komunitě v České republice. Avšak na základě odpovědí respondentů lze předpokládat, že **v případě realizace následujícího cílového experimentu bude vzorek účastníků vypadat podobně či dokonce stejně a bude odpovídat následujícím charakteristikám:**

- Předpokládáme, že soubor ruskojazyčných respondentů nebude homogenní a budou ho tvořit dvě skupiny. V první skupině budou mluvčí ruštiny, kteří žijí v Rusku a nejsou v žádném kontaktu s češtinou. Druhá skupina bude sestávat z mluvčích ruštiny, kteří žijí v ČR a nachází se v těsném kontaktu s českým jazykem.
- Dále předpokládáme, že pro ruskojazyčné mluvčí žijící v ČR nebude jazykový kontakt s jazyky odlišnými od mateřského spočívat pouze v kontaktu s češtinou,

ale i s dalšími cizími jazyky (např. angličtinou). Ve výsledcích našeho dotazníku lze pozorovat, že osoby dlouhodobě pobývajících v cizí zemi mluví větším počtem cizích jazyků, což se zdá být obecná tendence.

Stojí za zmínku také fakt, že mezi 96 odpověďmi na otázku „*Kde aktuálně žijete?*“ figurovaly pouze odpovědi *Česká republika* a *Praha*. Žádné jiné české město participanti neuvedli. Z tohoto vyplývá náš další odhad:

- Předpokládáme, že většinu potenciálních účastníků budou tvořit jedinci žijící v Praze. Vzhledem k tomu, že dotazník byl rozšiřován především v prostředí vysokoškolských studentů, předpokládáme, že vzorek účastníků cílového experimentu budou tvořit též jedinci s vysokoškolským vzděláním.

V případě realizace finálního experimentu pro skupinu rodilých mluvčích ruštiny žijících v České republice (včetně úlohy pojmenování obrázků), by však pro získání relevantních údajů bylo nezbytné zajistit teritoriální rovnováhu při šíření dotazníku. Stejně tak je důležité brát v potaz další kritéria, jako jsou věk, pohlaví, nejvyšší dosažené vzdělání, aby vzorek byl maximálně vyvážen při zohlednění maximálního možného počtu různých aspektů.

5.1.3.2 Úloha pojmenování obrázků

a) Soubor obrázků

Při tvorbě experimentu pojmenování obrázků využijeme data získaná prostřednictvím online dotazníku. Z práce Hamanové (2020) budou převzaty odpovědi českých respondentů, kteří pojmenovávali stejných 388 obrázků.

Po vyhodnocení dat z dotazníkového šetření byla vyznačena procentuální míra shody pojmenování. Pro účel navrhovaného výzkumu bylo vybráno celkem 91 obrázků, jejichž míra shody pojmenování činila alespoň 75 % jak v ruské, tak v české verzi dotazníku. V tomto souboru s obrázky bylo 45 kognátových pojmenování, 40 nekognátových pojmenování a 6 fonologicky vzdálenějších případů pojmenování. V první řadě jsme tedy vyloučili z analýzy těchto 6 nejasných případů. Dále jsme se

rozhodli vyrovnat počet kognátů a nekognátů, a z toho důvodu jsme vyloučili následujících 5 kognátových pojmenování:

- pojmenování „*krab*“ a „*okurka*“ jsme vyloučili z tohoto důvodu, že se v seznamu objevily dvakrát (tzn. v původním setu byly přítomny dva různé obrázky);
- pojmenování „*nehet*“ bylo vyloučeno z toho důvodu, že míra shody u tohoto případu byla jedna z nejnižších jak v ruštině, tak v češtině;
- pojmenování „*mikrofon*“ a „*snowboard*“ jsme vyloučili ve snaze mít co nejvíce kognátů mezi ruštinou a češtinou a pokud možno omezit počet vysloveně internacionálních slov.

Výsledkem těchto kroků je **seznam 40 kognátových a 40 nekognátových pojmenování** (Příloha č. 5). Právě tento seznam lze použít pro realizaci úlohy pojmenovávání obrázků. Vyloučených 11 obrázků lze použít jako zkušební položky.

b) Průběh experimentu a zpracování dat

Úloha pojmenovávání obrázků bude probíhat po skončení testu verbální fluence a bude realizována prostřednictvím programu DMDX (Forster, Forster, 2003). U úlohy pojmenovávání obrázků účastníci pojmenovávají předměty, které jsou jim zobrazovány na monitoru. Kognátová a nekognátová pojmenování se budou zobrazovat v náhodném pořadí. Před začátkem experimentu bude respondent seznámen se zadáním: mělo by být zdůrazněno, že účastník nesmí dlouho přemýšlet a musí vyslovit první slovo, které ho napadne. V případě, že účastníka nic nenapadá, musí říct „nevím“.

Obdobně jako u verbální fluence, budou bilingvní mluvčí plnit experiment ve dvou kolech s časovým odstupem tři týdny, přičemž v prvním kole se zúčastní experimentu v jednom jazyce (například v ruštině), a následně po třech týdnech budou plnit tentýž úkol ve druhém jazyce (tedy např. v češtině). Navíc pro kontrolu vyrovnanosti dat navrhujeme rozdělení respondentů do dvou skupin náhodně tak, aby jedna polovina účastníků nejdříve vyplňovala českou verzi a druhá skupina ruskou verzi. V průběhu experimentu budou zachycovány reakční časy respondentů, které budou následně analyzovány a poslouží k ověření hypotéz, spojených s úlohou pojmenovávání obrázků.

Materiál, shromážděný při pojmenovávání obrázků, bude sestaven z 80 zvukových nahrávek pro každého respondenta, v případě bilingvních účastníků ze 160 nahrávek²¹. Součástí výsledných dat bude také soubor, v němž budou zaznamenány reakční časy u všech pojmenovávání. Analýze reakčních časů bude předcházet fáze kontroly nahrávek: je nezbytné zjistit, které obrázky respondent pojmenoval správně, které špatně a u kterých účastníka nic nenapadlo. V návaznosti na Hamanovou (2020) budeme totiž v rámci našeho výzkumu považovat za správnou pouze **cílovou odpověď**. Seznam cílových odpovědí tvoří již zmíněná Příloha č. 5. V případě, že by účastník pro pojmenovávání obrázků použil synonymum nebo hyperonymum, tuto odpověď označíme za necílovou. Stejný princip platí jak pro ruštinu, tak pro češtinu.

5.2 Hypotézy vs. interpretace dat

V první kapitole této části jsme se věnovali metodám, které jsme používali v návrhu předloženého výzkumu. Ač jsme na začátku této kapitoly uvedli seznam hypotéz, nevysvětlili jsme pozadí vzniku těchto hypotéz ani způsob jejich ověřování. V této části proto představíme detaily spojené s formulováním našich předpokladů, a jakým způsobem budeme interpretovat výsledky našeho výzkumu ve vztahu k hypotézám. Zároveň také ukážeme prezentaci algoritmů, dle kterých bychom analyzovali nashromážděná data.

Stěžejní myšlenka, kterou jsme se řídili při přípravě podkladů pro tuto práci, předpřípravě experimentu a formulování hypotéz, je otázka, **zda znalost češtiny ovlivní projev bilingvních mluvčích v ruštině** – jejich prvním jazyce, přičemž čím lépe bilingvní mluvčí ovládá český jazyk, tím více bude znevýhodněn ve svém rodném ruském jazyce.

---

²¹ zkušební položky se nezapočítávají do výsledné analýzy

Interpretace výsledků a jejich vztah k hypotézám

Hypotéza 1	Bilingvní účastníci (Skupina 1) vyjmenují u testu verbální fluence méně položek v ruštině než účastníci ze Skupiny 3.
Hypotéza 2	Bilingvní účastníci (Skupina 1) vyjmenují u testu verbální fluence méně položek v ruštině než účastníci ze Skupiny 2 v češtině.

První dvě hypotézy jsou svým způsobem „tradičními“ předpoklady u **testu verbální fluence**, které se ověřovaly v dříve jmenovaných studiích (např. Patra et al., 2018, Baus et al., 2020, Faroqi-Shan et al., 2021). Na lexikální znevýhodnění bilingvních mluvčích může poukázat fakt, že vyjmenují méně položek (v L1 a/nebo L2), než srovnatelní monolingvní mluvčí. V případě našeho výzkumu používáme pro takovéto srovnání Skupinu 2 a Skupinu 3, které se nemusí skládat pouze z respondentů, kteří umí pouze jeden jazyk, ale komparabilita je tu zajištěna tím, že členové těchto skupin neumí rusky, respektive česky.

Při formulování těchto dvou hypotéz jsme vycházeli z předchozích výzkumů. Patra et al. (2018) předpokládají, že bilingvní jedinci budou zhruba stejně úspěšní u sémantické fluence, ale zato budou schopni vytvořit výrazně větší počet slov (než jednojazyční jedinci) při písmenné fluenci. Tyto hypotézy autorů byly potvrzeny. Hamanová (2020) ve svém výzkumu hodně pracovala se škálovitostí, proto u verbální fluence autorka předpokládala, že vyšší míra znalosti L2 bude mít za následek menší počet položek, které respondenti vyjmenují v jejich L1. Tato její hypotéza však nebyla potvrzena. Proto mají naše dvě úvodní hypotézy obecný charakter, kdy se nezmiňujeme o míře znalosti L2, a vycházíme z předpokladu, že bilingvní mluvčí jsou znevýhodnění. Avšak v dalších výzkumech lze tuto hypotézu rozšířit: například lze použít výsledky dotazníku jazykové dominance (a příklon k ruštině nebo češtině) a sledovat vliv míry dominance na počet položek vyjmenovaných bilingvními mluvčími. K ověřování správnosti těchto dvou hypotéz bude sloužit porovnání počtu položek u odpovídajících skupin.

Další tři hypotézy se zaměřují na **úlohu pojmenovávání obrázků**. Mezi výstupní parametry, které by měly být především analyzovány, patří počet správně pojmenovaných položek (tedy cílových odpovědí) a měření reakčních času pojmenovávání.

Hypotéza 3	Bilingvní účastníci (Skupina 1) budou pojmenovávat obrázky v ruštině pomaleji než účastníci ze Skupiny 3.
Hypotéza 4	Bilingvní účastníci (Skupina 1) budou mít u úlohy pojmenovávání obrázků v ruštině větší chybovost než účastníci ze Skupiny 3.

Hamanová (2020) předpokládala, že účastníci budou pojmenovat obrázky rychleji v češtině (v jejich prvním jazyce), než v cizím jazyce. Přestože tento předpoklad autorky se potvrdil, pokusili jsme se formulovat Hypotézu 3 takovým způsobem, aby zachytila jazykovou erozi. Předpokládáme, že bilingvní mluvčí můžou mít natolik vysokou znalost češtiny, že bude docházet k erozi jejich rodného jazyka. Jsme si vědomi toho, že nelze očekávat vysoké procentuální zastoupení respondentů, kteří budou vykazovat výrazné deformaci znalosti svého mateřského jazyka, nicméně i přesto předpokládáme, že u nemalého souboru jedinců (v závislosti na velikosti vzorku účastníků) budeme známky takové jazykové eroze pozorovat. K ověření této hypotézy bude zapotřebí provést srovnávací analýzu reakčních časů.

Na Hypotézu 3 navazujeme s podobnou formulací v Hypotéze 4. Ačkoliv chybovost v ruštině bilingvních mluvčích nemusí být nutně způsobena přímo jazykovou erozí, větší průměrná chybovost v porovnání se Skupinou 3 může indikovat znevýhodnění účastníků ze Skupiny 1. K ověření hypotézy je zapotřebí provést srovnávací analýzu počtu cílových odpovědí.

Hamanová (2020) nás také inspirovala při tvorbě Hypotézy 5. Ve svém výzkumu autorka předpokládala, že účastníci budou pojmenovávat rychleji kognáty než nekognáty. Výsledky jejího výzkumu nebyly jednoznačné: reakční časy kognátů nebyly kratší (v porovnání s nekognáty), nicméně si byly nejbližší mezi oběma částmi experimentu (ze všech typů pojmenování), což bylo v souladu s kognátovým efektem. K ověření hypotézy

je třeba provést srovnávací analýzu reakčních časů u kognátových a nekognátových pojmenování u všech tří skupin.

Hypotéza 5	Všichni respondenti bez ohledu na zařazení budou rychleji pojmenovávat kognáty než nekognáty.
-------------------	---

V poslední, šesté hypotéze se věnujeme bezprostřednímu vztahu jazyků **ruština vs. čeština u bilingvních mluvčích**. Navzdory tomu, že její ověření je nejnáročnější, považujeme tuto hypotézu za stěžejní předpoklad celého výzkumu, neb nejlépe odráží záměr této práce. K ověření Hypotézy 6 je zapotřebí provést analýzu o dvou proměnných, a sice reakčních časů a správnosti pojmenování.

Hypotéza 6	U bilingvních mluvčích (Skupina 1) bude výsledek u pojmenování obrázků negativně korelovat v ruštině a v češtině.
-------------------	---

Při formulování hypotéz jsme vycházeli především z analýzy dosavadního výzkumu, avšak podstatné jsou také potřeby cílové skupiny, kterým jsme se snažili rovněž vyhovět. Hypotézy jsou formulovány tak, aby se s nimi dalo pracovat i nadále v budoucnu, např. je rozvíjet nebo upravovat. Jako příklad podobné změny můžeme uvést Hypotézu 6, u které lze sledovat korelaci i u výsledků testu verbální fluence. V tomto případě je zapotřebí k ověření předpokladu porovnat počet vyjmenovaných položek v ruštině a v češtině.

6. Závěr

Diplomová práce představila problematiku lexikálního vybavování v prvním jazyce bilingvních mluvčích ruštiny a češtiny. Cílem práce bylo odpovědět na otázku, zda vysoká znalost češtiny jakožto druhého jazyka zpomaluje lexikální vybavování rodilých mluvčích ruštiny v jejich prvním jazyce (u jedinců dlouhodobě žijících v České republice). Daným výzkumem jsme navázali především na studii Hamanové (2020), která se věnovala zkoumání lexikálního vybavování bilingvních jedinců v češtině (tedy jejich prvním jazyce).

Teoretická část rozebírala různé druhy pojetí bilingvismu a upozornila na několik dalších jevů, těsně spojených s dvojjazyčností. K těmto jevům například patří dopady bilingvismu, které se mohou projevit buď jako zvýhodnění nebo znevýhodnění bilingvních mluvčích. Dále jsme se zaměřili na pojem lexikální deficit a jazyková eroze. Poté jsme se věnovali představení jazykové dominance a jazykových znalostí a způsobům jejich měření. Za jeden z přínosů této práce lze považovat rozsáhlou kritickou reflexi dosavadního výzkumu, která pokrývala jak nejaktuálnější cizojazyčné studie, tak i soudobé české práce na toto téma. Teoretickou část završila kapitola o ruskojazyčné komunitě v ČR, kde jsme se především zaměřili na analýzu dosavadního výzkumu řečového chování této skupiny.

Jádro této diplomové práce tvoří propracovaný návrh jazykového experimentu, který se skládal ze tří částí: testu verbální fluence, úlohy pojmenovávání obrázků a dotazníkového šetření (jako pomocného instrumentu). Hlavní cílovou skupinu navrhovaného výzkumu by měli tvořit rodilí mluvčí ruštiny se znalostí češtiny, dlouhodobě pobývajících v České republice. Pro ověření našich hypotéz je nezbytné zařadit do experimentu další dvě kontrolní skupiny účastníků, a to skupinu rodilých mluvčích ruštiny (bez znalosti češtiny) a skupinu rodilých mluvčích češtiny (bez znalosti ruštiny). V návaznosti na předchozí výzkumy a vzhledem k specifikám cílové skupiny jsme formulovali celkem šest hypotéz. Kromě toho byly námi podrobně rozpracovány metodologické postupy všech tří jednotlivých částí experimentu, a to včetně popisu průběhu experimentů, způsobů hodnocení, analýzy a zpracování dat.

Na tomto místě je důležité poznamenat, že navrhovaný výzkum nemohl být realizován kvůli nepříznivé epidemiologické situaci, jelikož vyžadoval fyzickou přítomnost účastníků v laboratoři. Za přínos této práce lze však považovat předvýzkum, který se nám podařilo provést navzdory tak nepříznivým podmínkám. Celkem 243 participantů (rodilí mluvčí ruštiny) se zúčastnili experimentu, jehož cílem bylo posloužit k výběru finálního setu obrázků, které mohou být použity u úlohy pojmenování obrázků. Navazujeme tímto na Hamanovou (2020), od které jsme převzali odpovědi českých respondentů u obdobných obrázků. Výstupy předvýzkumu nám poskytly jak finální soubor 80 obrázků (40 kognátových a 40 nekognátových pojmenování), tak i údaje k analýze potenciální skupiny ruskojazyčných účastníků (tyto údaje jsou velmi obecné, ale jistě odráží některé důležité charakteristiky a tendence této jazykové skupiny).

Absenci výsledků navrhovaného výzkumu kompenzujeme podrobným rozpisem vzniku našich výchozích hypotéz. U každé jednotlivé hypotézy jsme de facto představili historii její vzniku. Hypotézy samy o sobě lze považovat za další přínos této práce, a to z toho důvodu, že byly formulovány po důkladném prozkoumání především cílové skupiny. Kromě toho, naše výchozí předpoklady jsou formulovány tak, že na ně mohou budoucí výzkumy navazovat a odvíjet další dílčí hypotézy.

Závěrem připomeneme hlavní výchozí bod naší práce: ruská komunita v ČR tvoří početnou, pestrou a heterogenní cizineckou skupinu, která je zatím relativně málo prozkoumána (myslíme tím jazykovou stránku). Tato skupina si jistě zaslouží větší pozornost a detailnější prozkoumání, což otevírá široký prostor pro další výzkumy. Lepší porozumění řečového chování Rusů v ČR pak může být užitečné pro úpravy výukového procesu češtiny (které můžou být upraveny v souladu s potřebami této skupiny). To ve své řadě může přispět k vyšší úrovni znalostí češtiny u ruskojazyčných jedinců v ČR a úspěšné integraci Rusů do majoritní společnosti. Pevně věříme, že navrhovaný námi experiment bude po stabilizaci epidemiologické situace ve světě realizován v té podobě, v jaké ho navrhujeme.

7. Literatura

- BAUS, Cristina; SANTESTEBAN, Mikel; RUNNQVIST, Elin; STRIJKERS, Kristof; COSTA, Albert. Characterizing lexicalization and self-monitoring processes in bilingual speech production: The impact of age of acquisition. *Journal of Neurolinguistics*. 2020, 2009, 56(1), 204-218. ISSN 09116044.
- BIALYSTOK, Ellen; BARAC, Raluca. Kognitivní dopady bilingvismu. In: GROSJEAN, François a Ping LI. *Psycholingvistika bilingvismu*. Praha: Karolinum, 2019, s. 200-221.
- BRODEUR, Mathieu B., et al. The Bank of Standardized Stimuli (BOSS), a new set of 480 normative photos of objects to be used as visual stimuli in cognitive research. *PloS one*, 2010, 5.5: e10773.
- BYLUND, Emanuel; ABRAHAMSSON, Niclas; HYLSTENSTAM, Kenneth; NORRMAN, Gunnar. Revisiting the bilingual lexical deficit: The impact of age of acquisition. *Cognition*. 2019, 2009, 182(03), 45-49. ISSN 00100277.
- COSTA, Albert; LA HEIJ, Wido; NAVARRETE, Eduardo. The dynamics of bilingual lexical access. *Bilingualism: Language and Cognition*. Cambridge University Press, 2006, 9(2), 137-151. ISSN 1366-7289.
- DE GROOT, Annette MB. *Language and cognition in bilinguals and multilinguals: An introduction*. Psychology Press, 2011.
- DUNN, Alexandra L.; FOX TREE, Jean S.. A quick, gradient Bilingual Dominance Scale: interdisciplinary approaches. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2009, 2009, 12(03), 637-667. ISSN 1366-7289.
- FAROQI-SHAH, Yasmeen; KEVAS, Yanni; LI, Ran. Lexical category differences in bilingual picture naming: Implications for models of lexical representation. *Bilingualism: Language and Cognition*., 1-15. ISSN 1366-7289.

- FERNÁNDEZ, Eva M.; CAIRNS, Helen Smith. *Základy psycholingvistiky*. Praha: Karolinum, 2014. Lingvistika (Karolinum). ISBN 978-80-246-2435-8.
- FORSTER, Kenneth I.; FORSTER, Jonathan C. DMDX: A Windows display program with millisecond accuracy. *Behavior research methods, instruments, & computers*, 2003, 35.1: 116-124.
- GLADKOVA, Hana a kol. *Čeština a ruština v kontaktu: metody a výsledky terénního výzkumu nabývání druhého jazyka u rodilých mluvčích ruštiny v českém prostředí*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7308-690-9.
- GOLLAN, Tanar H.; MONTROYA, Rosa I.; FENNEMA-NOTESTINE, Christine; MORRIS, Shaunna K.; HOWERTER, Amy; WAGER, Tor D.. Bilingualism affects picture naming but not picture classification: A Latent Variable Analysis. *Cognitive Psychology*. 2005, 33(7), 1220-1234. ISSN 0090-502X.
- GROSJEAN, François; LI, Ping. Bilingualism: A short introduction. *The psycholinguistics of bilingualism*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2012, 5–25.
- HAMAN, Ewa; ŁUNIEWSKA, Magdalena; HANSEN, Pernille, et al. *Noun and verb knowledge in monolingual preschool children across 17 languages: Data from Cross-linguistic Lexical Tasks (LITMUS-CLT)*. 2017, 31(11-12), 818-843. ISSN 0269-9206.
- HAMANOVA, Maria-Anna. *Bilingvismus jako nevýhoda? Lexikální vybavování v prvním jazyce bilingvních mluvčích*. Praha, 2020. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace.
- HERNÁNDEZ, Mireia; COSTA, Albert; SEBASTIÁN-GALLÉS Núria; JUNCADELLA, Montserrat; REÑÉ, Ramón. The organisation of nouns and verbs in bilingual speakers: A case of bilingual grammatical category-specific deficit. *Journal of Neurolinguistics*. 2007, 20(4), 285-305. ISSN 09116044.

- CHROMÝ, Jan; DIATKA, Vojtěch; DŽUPOVÁ, Olga. *Kategoriální normy češtiny pro 12 kategorií*. Studie z aplikované lingvistiky - Studies in Applied Linguistics, 2015, 6, 2, 26-51. ISSN 2336-6702.
- IVANOVA, Iva; COSTA, Albert. Does bilingualism hamper lexical access in speech production?. *Acta psychologica*, 2008, 127.2: 277-288.
- KROLL, Judith F.; DE GROOT, Annette M.B. *Handbook of bilingualism : psycholinguistic approaches*. New York: Oxford University Press, Inc., 2006. ISBN-13 978-0-19-515177-0.
- KŘÍŽ, Adam. *Jazykové chování slovenských rodilých mluvčích v Čechách*. Praha, 2020. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace.
- KŘÍŽ, Adam; CHROMÝ, Jan. Eroze rodného jazyka jako předmět psycholingvistického výzkumu. *Československá Psychologie*, 2020, 64(5), s. 578-589.
- LUK, Gigi; BIALYSTOK, Ellen. Bilingualism is not a categorical variable: Interaction between language proficiency and usage. *Journal of Cognitive Psychology*. 2013, 25(5), 605-621. ISSN 2044-5911.
- MIYAKE, Akira; FRIEDMAN, Naomi P.; EMERSON, Michael J; WITZKI, Alexander H.; HOWERTER, Amy; WAGER, Tor D. The Unity and Diversity of Executive Functions and Their Contributions to Complex “Frontal Lobe” Tasks: A Latent Variable Analysis. *Cognitive Psychology*. 2000, 41(1), 49-100. ISSN 00100285.
- NAVARRETE, Eduardo; BASAGNI Benedetta; ALARIO F.-Xavier; COSTA, Albert. Does word frequency affect lexical selection in speech production? *Quarterly Journal of Experimental Psychology*. 2006, 59(10), 1681-1690. ISSN 1747-0218.
- NEKVAPIL, Jiří; SLOBODA, Marián; WAGNER, Peter. *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace = Multilingualism in the Czech Republic: basic information*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-581-4.

- NIKOLAI, Tomáš, et al. Testy verbální fluence, česká normativní studie pro osoby vyššího věku. *Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie*, 78, 2015, 111.3: 292-299.
- PATRA, Abhijeet; BOSE, Arpita; MARINIS, Theodoros; NORRMAN, Gunnar. Performance difference in verbal fluency in bilingual and monolingual speakers: The impact of age of acquisition. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2020, 2009, 23(1), 204-218. ISSN 1366-7289.
- PEÑA, Elizabeth D.; BEDORE, Lisa M.; TORRES, Julio. Assessment of Language Proficiency and Dominance in Monolinguals and Bilinguals: Implications for models of lexical representation. *Bilingualism Across the Lifespan*. Routledge, 2021, 2021-4-20, 88-105. ISBN 9781315143996. ISSN 1366-7289.
- SANDOVAL, Tiffany C.; GOLLAN Tamar H.; FERREIRA, Victor S.; SALMON, David P. What causes the bilingual disadvantage in verbal fluency? The dual-task analogy. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2010, 13(2), 231-252. ISSN 1366-7289.
- SAVILLE-TROIKE, Muriel. *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge University Press, 2012. ISBN 978-0-51188-883-0.
- SCHMID, Monika S.; KÖPKE, Barbara. L1 Attrition and the Mental Lexicon. In: PAVLENKO, Aneta. *The Bilingual Mental Lexicon: Interdisciplinary Approaches*. Multilingual Matters, 2009, s. 209-238, ISBN 978-1-84769-124-8.
- SCHMID, Monika S.; KÖPKE, Barbara. The relevance of first language attrition to theories of bilingual development: interdisciplinary approaches. *Linguistic Approaches to Bilingualism*. 2017, 2009, 7(6), 637-667. ISSN 1879-9264.
- SLÁDEK, Karel. *Ruská diaspora v České republice: sociální, politická a religiozní variabilita ruských migrantů*. Praha: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-49-6.

SULLIVAN, Margot D.; POARCH, Gregory J.; BIALYSTOK, Ellen; STRIJKERS, Kristof; COSTA, Albert. Why is lexical retrieval slower for bilinguals? Evidence from picture naming: The impact of age of acquisition. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2018, 2009, 21(3), 479-488. ISSN 1366-7289.

VAVREČKOVÁ, Jana; DOBIÁŠOVÁ, Karolína. *Začlenění ruské komunity do většinové společnosti: EIF 2013-01*. 2. české vyd. Praha: VÚPSV, v.v.i. FSV UK, 2015. ISBN 978-80-7416-230-5.

VÍCHOVÁ, Monika; DOKOUPILOVÁ Monika; CHROMÝ, Jan; URBÁNEK, Tomáš; NIKOLAI, Tomáš. Shlukování a přepínání v Testu verbální fluence: Návrh adaptace kritérií do českého jazyka a shoda posuzovatelů. *Československá Psychologie/Czechoslovak Psychology, Academia*, 2020, roč. 64, č. 3, s. 306-320.

Ostatní zdroje:

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. [cit. 2021-07-05].

Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=CIZ01&z=T&f=TABULKA&katalog=31032&evo=v57516_!_VUZEMI97-100-nezj_1&c=v23~2__RP2020MP12DP3

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. [cit. 2021-07-15].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-pocet-cizincu>

IBEX FARM [online]. [cit. 2021-07-05]. Dostupné z: <https://spellout.net/ibexfarm>

SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 2021 [online]. [cit. 2021-07-05].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021>

SPOLEČNÝ EVROPSKÝ REFERENČNÍ RÁMEC PRO JAZYKY [online]. [cit. 2021-05-20]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

8. Přílohy

Příloha č. 1: Dotazník pro rusko-české bilingvní mluvčí

Příloha č. 2: Dotazník pro české monolingvní mluvčí

Příloha č. 3: Dotazník pro ruské monolingvní mluvčí

Příloha č. 4: Úvodní instrukce v předvýzkumu k úloze pojmenování obrázků

Příloha č. 5: Seznam obrázků (40 kognátů a 40 nekognátů)

Пříloha č. 1: Dotazník pro rusko-české bilingvní mluvčí

Převzato od Hamanové (2020) a adaptováno pro ruštinu

Анкета участника эксперимента

1. Информация об участнике

Возраст:

Пол:

Родной язык (или родные языки) Ваших родителей:

2. Уточняющие вопросы

1. Сколько Вам было лет, когда Вы начали изучать русский язык? (если русский язык Ваш родной язык, напишите «0»)
2. Сколько Вам было лет, когда Вы начали изучать чешский язык?
3. В каком возрасте Вы стали чувствовать себя уверенно при использовании русского (разговорного) языка? (если русский язык Ваш родной, напишите «5 лет»)
4. В каком возрасте Вы стали чувствовать себя уверенно при использовании чешского (разговорного) языка? Если Вы никогда не чувствовали себя уверенно/комфортно при использовании чешского языка, напишите «никогда».
5. Какой язык или языки Вы используете в общении дома?
6. Когда Вы считаете в уме, например, умножаете 20 на 6, на каком языке Вы думаете/считаете?
7. Когда Вы разговариваете на чешском языке, носители языка понимают, что вы иностранец (например, по акценту)?

8. Если бы Вы стояли перед выбором, на каком языке будете разговаривать всю оставшуюся жизнь, какой бы это был язык?
9. Сколько лет вы посещали учебное заведение, где основным языком обучения являлся русский? Под «учебным заведением» подразумевается начальная школа, средняя школа или высшее учебное заведение.
10. Сколько лет вы посещали учебное заведение, где основным языком обучения являлся чешский? Под «учебным заведением» подразумевается начальная школа, средняя школа или высшее учебное заведение (В данном вопросе речь идет именно о получении образования на чешском языке. Просим не учитывать время, проведенное на языковых курсах).
11. Кажется ли Вам, что Вы теряете способность бегло изъясняться на русском или чешском языке? Ответьте ДА/НЕТ.

Если Вы указали ответ «да», о каком языке идет речь? В каком возрасте Вы потеряли эту способность?

12. Вы проживали/проживаете в течение длительного периода в Чехии? Если да, уточните длительность этапа (укажите количество лет).

3. Языковые навыки

Задание: укажите в таблице все языки, которыми Вы владеете, включая Ваш родной язык.

Таблица 1.

Язык	В каком возрасте Вы стали изучать этот язык? (Если Вы учите этот язык от рождения, напишите «0»)	Оцените свои языковые (разговорные) навыки в этом языке на шкале от 1 до 10. Критерии оценки представлены в Таблице 2.

Таблица 2. Шкала для оценки **разговорных** навыков в иностранном языке. В правый столбец Таблицы 1 занесите то число, которое наиболее достоверно описывает Вашу способность изъясняться в этом языке. Каждое последующее число означает, что Вы владеете навыками, описанными в предыдущих строках, например, 5 = Вы владеете 1, 2, 3, 4.

1	Я могу представить себя и других людей, задать собеседнику простые вопросы, например, о том, где он живет, о людях, которых он знает, и о вещах, которыми он владеет. Также я умею отвечать на аналогичные вопросы.
2	Я могу договориться о простых вещах, если мой партнер говорит медленно и четко и готов мне помочь.
3	Я могу простым способом описать свою семью, свое ближайшее окружение и проблемы, связанные с моими насущными потребностями.
4	Я могу общаться касательно простых и рутинных задач, которые требуют простой и прямой обмен информацией об известных и общепринятых фактах.

5	Я могу справиться с большинством ситуаций, которые могут возникнуть во время путешествия по региону, где говорят на этом языке.
6	Я могу описать свой опыт и события, мечты, надежды и цели, а также могу кратко объяснить и обосновать свое мнение и планы.
7	Я могу принять участие в разговоре так бегло и спонтанно, что могу вести обычный разговор с носителем языка, не требуя дополнительных усилий для любого из участников коммуникации.
8	Я могу объяснить свою позицию по широкому кругу тем без предварительной подготовки, указав преимущества и недостатки различных вариантов.
9	Я могу выразаться бегло и быстро, без явного поиска выражений. Я могу гибко и эффективно использовать язык в социальных, академических или профессиональных целях.
10	Я могу обобщать информацию из различных устных и письменных источников, в то же время имея возможность логично представить противоречия и объяснения. Я могу выражаться спонтанно, очень бегло и точно и различать тонкости смысловых нюансов даже в более сложных ситуациях.

Příloha č. 2: Dotazník pro české monolingvní mluvčí

Převzato od Hamanové (2020)

Dotazník

1. Základní údaje

Věk:

Pohlaví:

Mateřský jazyk (resp. mateřské jazyky) Vašich rodičů:

2. Jazykové schopnosti (do této tabulky prosím napište všechny jazyky, které umíte, včetně mateřského jazyka)

Jazyk	V kolika letech jste se tento jazyk začal/a učit? (Pokud se jazyk učíte od narození, napište 0)	Na škále od 1 do 10 (viz níže) ohodnoťte své jazykové dovednosti v daném jazyce (mluvený projev).

Škála pro hodnocení mluveného projevu v cizím jazyce. Do tabulky výše prosím napište to číslo, které nejlépe odpovídá Vašim **vyjadřovacím schopnostem** v daném jazyce. Vyšší číslo znamená, že ovládám schopnosti popsané v rámci nižších čísel, např. 4 = umím 1,2,3, 4.

1	Umím představit sebe a ostatní a klást lidem jednoduché otázky týkající se informací osobního rázu, např. o místě, kde žijí, o lidech, které znají, a věcech, které vlastní, a na podobné otázky umím odpovídat.
2	Dokážu se jednoduchým způsobem domluvit, mluví-li partner pomalu a jasně a je ochoten mi pomoci.
3	Umím jednoduchým způsobem popsat svou vlastní rodinu, bezprostřední okolí a záležitosti týkající se mých nejnaléhavějších potřeb.
4	Dokážu komunikovat prostřednictvím jednoduchých a běžných úloh, jež vyžadují jednoduchou a přímou výměnu informací o známých a běžných skutečnostech.
5	Umím si poradit s většinou situací, jež mohou nastat při cestování v oblasti, kde se tímto jazykem mluví.
6	Dokážu popsat své zážitky a události, sny, naděje a cíle a umím stručně vysvětlit a odůvodnit své názory a plány.
7	Dokážu se účastnit rozhovoru natolik plynule a spontánně, že můžu vést běžný rozhovor s rodilými mluvčími, aniž by to představovalo zvýšené úsilí pro kteréhokoliv účastníka interakce.
8	Umím bez přípravy vysvětlit své názorové stanovisko týkající se nejrůznějších témat s uvedením výhod a nevýhod různých možností.
9	Umím se plynule a pohotově vyjadřovat bez zjevného hledání výrazů. Umím jazyka užívat pružně a efektivně pro společenské, akademické nebo profesní účely.
10	Dokážu shrnout informace z různých mluvených a psaných zdrojů, a přitom dokážu přednést polemiku a vysvětlení v logicky uspořádané podobě. Dokážu se spontánně, velmi plynule a přesně vyjadřovat a rozlišovat jemné významové odstíny dokonce i ve složitějších situacích.

Пříloha č. 3: Dotazník pro ruské monolingvní mluvčí

Převzato od Hamanové (2020) a adaptováno pro ruštinu

Анкета участника эксперимента

1. Информация об участнике

Возраст:

Пол:

Родной язык (или родные языки) Ваших родителей:

2. Языковые навыки

Задание: укажите в таблице все языки, которыми Вы владеете, включая Ваш родной язык.

Таблица 1.

Язык	В каком возрасте Вы стали изучать этот язык? (Если Вы учите этот язык от рождения, напишите «0»)	Оцените свои языковые (разговорные) навыки в этом языке на шкале от 1 до 10. Критерии оценки представлены в Таблице 2.

Таблица 2. Шкала для оценки разговорных навыков в иностранном языке. В правый столбец Таблицы 1 занесите то число, которое наиболее достоверно описывает Вашу способность изъясняться в этом языке. Каждое последующее число означает, что Вы владеете навыками, описанными в предыдущих строках, например, 5 = Вы владеете 1, 2, 3, 4.

1	Я могу представить себя и других людей, задать собеседнику простые вопросы, например, о том, где он живет, о людях, которых он знает, и о вещах, которыми он владеет. Также я умею отвечать на аналогичные вопросы.
2	Я могу договориться о простых вещах, если мой партнер говорит медленно и четко и готов мне помочь.
3	Я могу простым способом описать свою семью, свое ближайшее окружение и проблемы, связанные с моими насущными потребностями.
4	Я могу общаться касательно простых и рутинных задач, которые требуют простой и прямой обмен информацией об известных и общепринятых фактах.
5	Я могу справиться с большинством ситуаций, которые могут возникнуть во время путешествия по региону, где говорят на этом языке.
6	Я могу описать свой опыт и события, мечты, надежды и цели, а также могу кратко объяснить и обосновать свое мнение и планы.
7	Я могу принять участие в разговоре так бегло и спонтанно, что могу вести обычный разговор с носителем языка, не требуя дополнительных усилий для любого из участников коммуникации.
8	Я могу объяснить свою позицию по широкому кругу тем без предварительной подготовки, указав преимущества и недостатки различных вариантов.
9	Я могу выражаться бегло и быстро, без явного поиска выражений. Я могу гибко и эффективно использовать язык в социальных, академических или профессиональных целях.
10	Я могу обобщать информацию из различных устных и письменных источников, в то же время имея возможность логично представить противоречия и объяснения. Я могу выражаться спонтанно, очень бегло и точно и различать тонкости смысловых нюансов даже в более сложных ситуациях.

Пříloha č. 4: Úvodní instrukce v předvýzkumu k úloze pojmenování obrázků

Převzato z IBEX FARM a adaptováno pro ruštinu

Добрый день,

Мы хотели бы попросить вас принять участие в эксперименте. Эксперимент заключается в том, что вам будет необходимо придумать названия к картинкам, на которых изображены хорошо известные вам предметы. Анализ результатов эксперимента нам покажет, насколько похожи или различны мнения носителей русского языка в этом вопросе.

На экране друг за другом появятся 65 картинок. Ваша задача – как можно скорее назвать их. Целью этого эксперимента является создание в русском языке определенных стандартов, которые будут устанавливать правила образования названий изображений. Данные правила затем могут быть использованы в различных последующих экспериментах.

Пожалуйста, придерживайтесь следующих инструкций:

- Назовите то, что вы видите на экране.
- Не думайте долго над названием, напишите первое, что придет вам в голову.
- Название должно быть коротким и точным. В этом эксперименте речь не идет о подробном описании картинки. Описание картинки, состоящее из нескольких слов, используйте только в том случае, если вам в голову не приходит ничего другого.
- Готовый ответ отправьте нажатием клавиши ENTER.

Руководителем данного эксперимента является сотрудник кафедры чешского языка и теории коммуникации философского факультета Карлова университета доктор наук Ян Хромы (Прага, Чехия). Исследование полностью анонимно. Помимо наименований картинок, мы фиксируем только общие демографические характеристики респондентов (пол, возраст и т.д.). Эти данные важны для статистического анализа данных.

Согласие на участие в эксперименте: я согласен/-сна с тем, что данные, полученные в ходе эксперимента, будут сохранены и использованы для дальнейшей обработки. Хранение и обработка данных будут строго анонимны. Данные будут храниться не менее пяти лет. Мне известно, что эксперимент займет не более 10 минут и не связан с какими-либо рисками.

Согласен/-сна

Пол:

- мужской
 женский

Возраст:

Родной язык:

(Если у вас два (или больше) родных языка, обозначьте «другой» и введите второй язык в соответствующее поле.)

русский

другой:

Сколько времени вы в среднем проводите, находясь в контакте с языком, который не является вашим родным? (под обозначением «контакт» подразумевается активное использование или пассивное восприятие этого языка)

0–20 %

21–40 %

41–60 %

61–80 %

81–100 %

Ваша специальность после получения высшего образования (неважно, закончили вы вуз или ещё учитесь):

У меня нет высшего образования

лингвистика, филология,
переводческая деятельность

другая:

Откуда вы родом? (Укажите регион России, где вы родились, или другую страну, если вы родились не в России.)

Где вы сейчас живете? (Укажите регион России или другую страну, если вы живете не в России.)

Příloha č. 5: Seznam obrázků (40 kognátů a 40 nekognátů)

FieldVal	Value_RU	token	typ_RU	akt_RU	% RU	Kognát	Value_CZ	typ_CZ	akt_CZ	% CZ
autobus	автобус	34	37	36	97.3	K	autobus	257	244	94.94
bankomat	банкомат	38	43	38	88.37	K	bankomat	233	224	96.14
bobr	бобр	7	35	31	88.57	K	bobr	220	177	80.45
dort	торт	35	37	37	100	K	dort	258	230	89.15
holub	голубь	38	43	42	97.67	K	holub	234	228	97.44
chameleon	хамелеон	26	35	27	77.14	K	chameleon	221	180	81.45
kaktus	кактус	40	43	42	97.67	K	kaktus	234	215	91.88
karta	карта	34	36	35	97.22	K	karta	220	186	84.55
kiwi	киви	21	24	22	91.67	K	kiwi	266	248	93.23
kompas	компас	21	24	22	91.67	K	kompas	262	236	90.08
koruna	корона	31	35	33	94.29	K	koruna	220	217	98.64
krab	краб	39	43	40	93.02	K	krab	234	223	95.3
kytara	гитара	34	37	37	100	K	kytara	258	253	98.06
lev	лев	36	37	37	100	K	lev	258	254	98.45
loket	локоть	32	35	32	91.43	K	loket	221	209	94.57
luk	лук	39	43	43	100	K	luk	234	230	98.29
lupa	лупа	20	24	22	91.67	K	lupa	266	259	97.37
lustr	люстра	31	36	33	91.67	K	lustr	220	200	90.91
malina	малина	35	37	37	100	K	malina	258	254	98.45
maska	маска	19	24	20	83.33	K	maska	265	229	86.42
matrace	матрас	32	43	43	100	K	matrace	234	226	96.58
most	мост	35	40	35	87.5	K	most	273	252	92.31
mrkev	морковь	29	35	34	97.14	K	mrkev	221	213	96.38
mumie	мумия	38	40	39	97.5	K	mumie	273	247	90.48
noha	нога	39	43	41	95.35	K	noha	234	216	92.31
nos	нос	33	36	34	94.44	K	nos	220	206	93.64
okurka	огурец	35	37	36	97.3	K	okurka	258	237	91.86
ovce	овца	34	43	37	86.05	K	ovce	234	227	97.01
panda	панда	19	24	20	83.33	K	panda	265	249	93.96
podkova	подкова	34	36	35	97.22	K	podkova	219	213	97.26
ryb	рысь	35	37	35	94.59	K	ryb	257	225	87.55
saxofon	саксофон	35	43	39	90.7	K	saxofon	231	190	82.25
slon	слон	34	35	34	97.14	K	slon	220	208	94.55
sova	сова	35	40	36	90	K	sova	272	237	87.13
tank	танк	34	36	35	97.22	K	tank	220	212	96.36
tygr	тигр	34	36	35	97.22	K	tygr	220	214	97.27
ucho	ухо	39	40	39	97.5	K	ucho	273	258	94.51
vana	ванна	28	36	34	94.44	K	vana	219	217	99.09
vlk	волк	34	36	35	97.22	K	vlk	219	211	96.35
zebra	зебра	37	40	39	97.5	K	zebra	273	262	95.97

brusle	коњски	16	43	40	93.02	NK	brusle	234	211	90.17
buben	барабан	43	43	43	100	NK	buben	233	210	90.13
cibule	лук	35	43	40	93.02	NK	cibule	233	203	87.12
hadice	шланг	34	35	34	97.14	NK	hadice	221	209	94.57
hranolky	картошка фри	19	40	38	95	NK	hranolky	273	259	94.87
hmec	кастрюля	17	24	19	79.17	NK	hmec	265	220	83.02
hmek	кружка	29	37	30	81.08	NK	hmek	258	223	86.43
jahoda	клубника	33	40	35	87.5	NK	jahoda	273	266	97.44
kachna	утка	38	40	38	95	NK	kachna	273	245	89.74
kladivo	молоток	18	24	19	79.17	NK	kladivo	266	225	84.59
klika	ручка	20	43	42	97.67	NK	klika	232	228	98.28
klobouk	шляпа	36	40	40	100	NK	klobouk	273	262	95.97
klokan	кенгуру	34	35	34	97.14	NK	klokan	221	216	97.74
kohout	петух	33	35	34	97.14	NK	kohout	221	217	98.19
kolo	велосипед	21	24	23	95.83	NK	kolo	264	232	87.88
kostka	кубик	23	37	28	75.68	NK	kostka	258	229	88.76
kostra	скелет	40	43	43	100	NK	kostra	234	200	85.47
kotva	якорь	34	36	35	97.22	NK	kotva	219	215	98.17
kravata	галстук	36	37	37	100	NK	kravata	258	253	98.06
krb	камин	40	43	41	95.35	NK	krb	234	222	94.87
kuft	чемодан	37	43	38	88.37	NK	kuft	234	218	93.16
lebka	череп	34	37	36	97.3	NK	lebka	258	254	98.45
lilek	баклажан	20	24	20	83.33	NK	lilek	266	227	85.34
meloun	арбуз	31	36	33	91.67	NK	meloun	220	201	91.36
oko	глаз	20	24	21	87.5	NK	oko	266	261	98.12
plot	забор	19	24	20	83.33	NK	plot	264	246	93.18
postel	кровать	30	37	31	83.78	NK	postel	258	237	91.86
pouta	наручники	38	40	38	95	NK	pouta	273	238	87.18
prase	свинья	19	24	20	83.33	NK	prase	264	241	91.29
racek	чайка	30	40	32	80	NK	racek	272	240	88.24
slepice	курица	33	37	33	89.19	NK	slepice	258	243	94.19
stan	палатка	31	35	31	88.57	NK	stan	221	211	95.48
strom	дерево	35	37	36	97.3	NK	strom	258	252	97.67
studna	колодец	35	37	37	100	NK	studna	258	243	94.19
sud	бочка	35	35	35	100	NK	sud	221	214	96.83
trezor	сейф	34	37	35	94.59	NK	trezor	258	210	81.4
umyvadlo	раковина	33	36	34	94.44	NK	umyvadlo	220	207	94.09
veverka	белка	31	35	33	94.29	NK	veverka	221	214	96.83
volant	руль	42	43	42	97.67	NK	volant	233	227	97.42
zip	молния	28	36	30	83.33	NK	zip	220	206	93.64